

Stationsbyen – en miniundersøgelse

Kapitel 4. Offentlige institutioner

Indhold

- 4.1 Indledning
- 4.2 Børneskoler og biblioteker
- 4.3 Alderdomshjem
- 4.4 Redningskorps og brandvæsen
- 4.5 Sygehuse
- 4.6 Politistationer
- 4.7 Ting- og arresthuse
- 4.8 Efterskoler
- 4.9 Folkehøjskoler
- 4.10 Andre skoler
- 4.11 Vandværker
- 4.12. Elværker
- 4.13 Varmeværker
- 4.14 Frysehuse
- 4.15 Private plejehjem
- 4.16 Toldsteder
- 4.17 Kommunekontor
- 4.18 Sanatorium
- 4.19 Aldersrentebolig
- 4.20 Sygekasser
- 4.21 Børnehaver
- 4.22 Telefoncentraler
- 4.24 Børnehjem
- 4.24 Handelsskoler og tekniske skoler
- 4.25 Mindesmærker

Kapitlet er under opbygning. De afsnit, der er anført med stor skrift, er med i denne udgave. Dem med lille skrift følger senere.

4.1 Indledning

I dette afsnit omtales en række offentlige institutioner, der var en væsentlig del af livet i stationsbyerne. Selv i dag er disse bygninger med til at præge bybilledet, selv om de har fået en anden funktion.

Jeg har også medtaget et afsnit om mindesmærker. Denne placering kan diskuteres, da de ikke er institutioner. De er medtaget her, fordi de trods alt har "en offentlig karakter".

4.1.1 Offentlige institutioner

I dette kapitel omtales en række offentlige institutioner. Her kan nævnes

- Kommunale institutioner som skole, alderdomshjem, kommunekontor og bibliotek,
- Amtslige institutioner som sygehuse,
- Statslige institutioner som politistation og tinghus.

Desuden medtages institutioner, der var private, men som har offentlig karakter såsom redningskorps, telefonselskaber og varmekærker.

Offentlige institutioner var vigtige for erhvervslivet i byen:

- Der var i mange tilfælde tale om tjenestemandsansættelse eller i det mindste "fast arbejde" – dvs. at risikoen for arbejdsløshed var minimal.
- I nogle tilfælde var der tale om et betydeligt antal arbejdspladser. Her kan nævnes sygehuse og sanatorier
- Mange institutioner havde et stort antal patienter / elever / beboere tilknyttet institutionerne. Dette havde en indflydelse på de handlendes omsætning, da de skulle forsyne institutionerne med daglige fornødenheder.
- Endelig kan nævnes, at "onde tunger" påstod, at offentlige ansatte var ønskværdige som borgere, da de ikke havde mulighed for at snyde i skat.

4.1.2 Sognekommunerne

Det administrative organ, der lå tættest på borgerne var bykommunerne (købstæderne) og sognekommunerne.

Oprindeligt svarede den kommunale inddeling til den kirkelige inddeling (sognene), men senere blev der etableret sognekommuner, der kunne omfatte flere sogne.

Som det fremgår af tabel 4.1.2.1 havde sognekommunerne som hovedregel navn efter de sogne, der indgik i kommunen. I andre tilfælde fik kommunen navn efter den største by (Hadsund). Der er eksempler på at en kommune ændrede navn, som det skete i Ålestrup.

Mange af sognekommuner havde ikke noget stort antal indbyggere.

I starten af 1960'erne var der 1269 i alt. Ser vi på sognekommuner med op til 2.000 indbyggere, fordelte indbyggertallet sig således: ¹⁾

- 90 sognekommuner (7 % af sognekommunerne) havde 1 – 500 indbyggere
- 349 sognekommuner (27 % af sognekommunerne) havde 501 – 1.000 indbyggere,
- 320 sognekommuner (25 % af sognekommunerne) havde 1.001 – 1.500 indbyggere,
- 199 sognekommuner (9 % af sognekommunerne) havde 1.501 – 2.000 indbyggere.

Dvs. at ca. 1 / 3 (34 %) af sognekommunerne havde et indbyggertal på 1.000 eller derunder, og yderligere ca. 1 / 3 (34 %) havde et indbyggertal på mellem 1.001 og 2.000 indbyggere.

Ser vi på sognekommunerne i det undersøgte område er den generelle tendens, at indbyggertallet lå over 1.000 indbyggere. Der er dog få undtagelser.

By	Sognekommune	Kommunens indbyggertal Sep 1965 ²⁾
Hobro - Ålborg		
Arden	Astrup – Storarden	3081
Skørping	Skørping	2327
Støvring	Buderup – Gravlev	3352
Ellidshøj	Ellidshøj – Svenstrup	2875
Svenstrup	Ellidshøj – Svenstrup	2875
Hobro-Løgstør		
Nørager	Kongens Tisted – Binderup – Durup	1841
Ålestrup	Øster Bølle Kommunen ændrede 01.01.1961 navn til Ålestrup ³⁾	2445
Østrup	Gislum – Vognsild	1680
Hornum	Ulstrup	1551
AHJ		
Gug	Sdr Tranders	
Gistrup	Gunderup – Nøvling	4093
Klarup	Romdrup – Klarup	1488
Storvorde	Storvorde	890
Sejflod	Sejflod	544
Gudumholm	Gudum – Lillevorde	1456
Vårst	Gunderup – Nøvling	4093
Kongerslev	Sdr. og Nr. Kongerslev – Komdrup	2172
Bælum	Bælum – Solbjerg	2047
Veddum	Hadsund	7103
Skelund	Hadsund	7103
Visborg	Hadsund	7103
AHB		
Godthåb	Øster Hornum	2090
Vegger	Skivum – Giver	1114
Havbro	Havbro	767
Farsø	Strandby – Farsø	3879
Ullits	Ullits – Fovlum	848
Hvalpsund	Lovns – Alstrup	1189

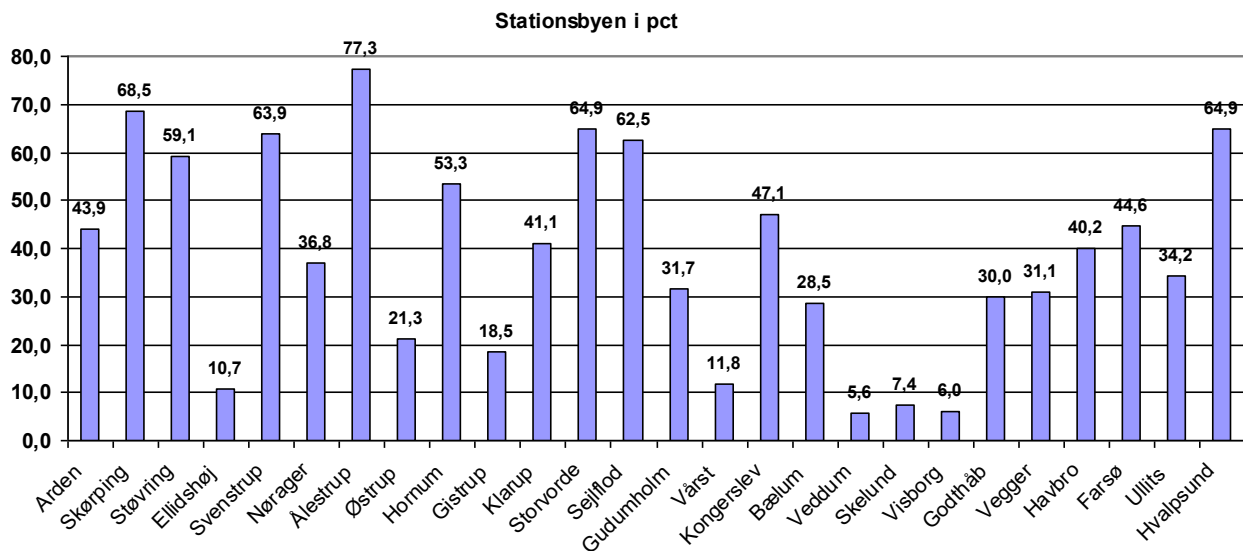
Tabel 4.1.2.1 Sognekommunernes størrelse i det undersøgte område. Kommuneangivelse iflg. Trap.

I nogle tilfælde udgjorde stationsbyer en væsentlig del af kommunens indbyggere. Det gjaldt både små (Storvorde og Sejflod) og store (Ålestrup og Skørping) kommuner.

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1963, siderne 123 og 126

²⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1968, siderne 147 - 148

³⁾ "Statistiske undersøgelser, nr. 10 – Folketal, areal og klima 1901 – 60"
www.DST.dk/da/statistik/nyheder-analyser-publ/publokationer/visPub?cid=19249

Figur 4.1..2.2 Stationsbyernes indbyggertal i pct. af kommunens indbyggertal i 1965. ¹⁾
Gug er ikke medtaget, da byen var indgået i Ålborg kommune.

4.1.3 Kommunesammenlægninger

Samfundsudviklingen medførte, at der blev stillet større krav til kommunernes administration – så som skolevæsen, offentlig forsorg og sundhedsvæsen.

Allerede i 1948 bragte "Hvem – Hvad – Hvor" en artikel om "Kommune - Indlemmelser". ²⁾

I efteråret 1958 nedsatte indenrigsministeren en kommission, der dels skulle fremkomme med "forslag til en fælles styrelseslov for samtlige kommuner til afløsning af de nugældende love for henholdsvis købstæder og sognekommuner" og dels "finde frem til en mere tidssvarende kommunal inddeling af landet". ³⁾

Dette arbejde er beskrevet i en række artikler i "Hvem – Hvad – Hvor" i 1960'erne:

1962: "Problemerne omkring de mange små kommuner" (siderne 113 – 114) og "De nye storkommuner i Præstø amt" (side 115)

1963: "Revolutionen i kommunalinddelingen er indledt" (side 121). "Hvordan gennemføres en kommunesammenlægning?" (side 122 – 123). "De nye storkommuner pr 1. april 1962" (siderne 124 og 126)

1965: "Nye storkommuner" (side 138)

1969: "Nye storkommuner i Danmark (folketal pr. 1.8.1967)", kommuner oprettet pr 1.4.1966 hhv. 1.4.67 (side 124)

Dette arbejde videreførtes i den kommunalreform, der trådte i kraft pr 01.04.1970, hvor antallet af kommuner blev reduceret til 278. ⁴⁾

4.1.4 Sammenlægning i stationsbyer

Der er et forhold, der er særlig interessant i relation til denne artikelserie.

I ovennævnte artikel fra 1948 kan man læse følgende: "Ogsaa Jernbaneanlæggene har ført til en Del Grænseomlægninger, idet Stationerne ikke sjældent er blevet placeret saaledes, at den omkring dem opstaaede Bebyggelse kom til at ligge i flere Kommuner til stor Ulempe for Befolkningen og Administrationen." ⁵⁾

Dette emne kan undersøges i "Statistiske undersøgelser, nr. 10 – Folketal, areal og klima 1901 – 60". ⁶⁾ Hvis en stationsby i en periode lå i mere end en sognekommune, er det anført.

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1968, siderne 147 – 148 og www.DST.dk/da/statistik/nyheder-analyser-publ/publokationer/visPub?cid=19910

²⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1948, siderne 104 – 105

³⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1962, side 113

⁴⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1971, side 147

⁵⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1948, side 104

⁶⁾ www.DST.dk/da/statistik/nyheder-analyser-publ/publokationer/visPub?cid=19249

Her et par eksempler på dette forhold:

- Hadsund lå på grænsen mellem sognekommunerne Vive og Skelund – Visborg, der i 1937 blev sammenlagt til Hadsund kommune.

- Bramminge var i 1935 var beliggende i hele 3 sognekommuner:

Bramminge med 1.721 indb.,

Hunderuo med 492 indb. og

Sneum med 183 indb.

Den 01.04.1938 blev dele af Hunderup og Sneum lagt ind under Bramminge kommune.

- Bjerringbro var i 1950 beliggende i 3 sognekommuner

Bjerring – Mammen med 190 indb, Hjermind – Lee – Hjorthede med 1.489 indb. og Sahl-Gullev med 988 indb.

Den 01.04.1955 blev de lagt sammen til Bjerringbro kommune

I starten af 1960'erne var der stadig eksempler på, at stationsbyer var "delte". 1)

Kommune	Antal	Pct
Føvling	168	18,9
Holsted	720	81,1
I alt	888	100

Tabel 4.1.2 Antal indbyggere i Holsted stationsby 1960

Det var ikke altid problemfrit at foretage sammenlægninger. I 1931 var der forslag til afstemning blandt beboerne i Hadsund om at udskille dele af Vive og Skelund-Visborg kommuner til en ny Hadsund kommune. Dette forslag blev nedstemt bl.a. fordi skatteprocenten i Vive var på 2.5 - 3 % mens den i Skelund - Visborg var på 4.5 %. 2)

1) "Statistiske undersøgelser, nr. 10 – Folketal, areal og klima 1901 – 60".
www.DST.dk/da/statistik/nyheder-analyser-publ/publokationer/visPub?cid=19249

2) Vibeke Foltman: "Hadsund fra ladested til industriby", side 128 - 129

4.2 Børneskoler og biblioteker

Udtrykket børneskole er hentet fra artikler i "Hvem – Hvad – Hvor" og udgivelser fra Danmarks Statistik. Når jeg ikke anvender udtrykket folkeskole, der ganske vist er den største del af børneskolerne, skyldes det, at jeg også omtaler private skoler. Biblioteker er medtaget i dette afsnit, da de som regel – men ikke altid – var placeret på skolen.

Figur 4.2.0.1 Holsted skole – i Holsted eller Holsted stationsby? [Postkort afsendt 21.02.1925 / P. N. Pedersens Bog- & Papirhandel, Holsted]

Figur 4.2.0.2 Kjørby skole. [Postkort afsendt fra Hald st (RHJ) 27.12.1930 / N. Clemmensens Kunstforlag, Aarhus]

4.2.1 Forekomster

Der var stort set en skole i alle de undersøgte byer. De eneste undtagelser var Nørager, hvor der dog var en skole under opførelse, Klarup og måske Hvalpsund.

Hobro - Aalborg

Arden	Kommuneskole. Opf. 1901 Centralskole opføres 1961
Skørping	Skørping borger- og realskole. Opf. 1937, udv. 1955 Købstadordnet med realafdeling for Skørping-Fræer skoleforbund Realafdeling for St. Brøndum-Siem-Torup og Gerding-Blenstrup kommuner Friskole med tilknytning til valmenigheden
Støvring	Kommuneskole. Opf. 1915; udv 1953-56 Købstadordnet med realafdeling
Ellidshøj	Kommuneskole. Opf. 1958
Svenstrup	Kommuneskole med realafd. Opf. 1954

Tabel 4.2.1.1

Himmerlandsbanen (Hobro – Løgstør)

Nørager	Ingen skole Ny centralskole for Durup, Rørbæk, Stenild og Grynderup sogne under opførelse
Ålestrup	Centralskole for 10-14 årige. Opf. 1955 Centralskole med realafdeling for Vester Bølle, Øster Bølle, Testrup, Simested, Hvam og Hvilsom sogne
Østrup	Skole. Opf 1899 Forskole. Opf 1914
Hornum	Skole. Opf. 1906; udv. 1954 Fra 1960 Realskole

Tabel 4.2.1.2

AHJ (Aalborg – Hadsund)

Gug	Skole. Opført 1958
Gistrup	Skole. Opført 1958. Fællesskole for Gistrup, Skovstrup og Sindby.
Klarup	Ingen skole Fællesskole for Romdrup-Klarup ligger i Romdrup
Storvorde	Centralskole. Opf 1961 Storvorde-Sejfflod skoleforbund
Sejfflod	Skole. Opf 1907
Gudumholm	Centralskole. Opf 1956
Vårst	Skole. Opf 1915. Fællesskole for Vårst og Torderup – 2 byer i Gunderup sogn
Kongerslev	Kommuneskole. Opf 1930
Bælum	Kommuneskole. Opf 1952 Realskole. Tidligere privat, fra 1945 forbundsskole for Skibsted, Lyngby, Kongerslev, Komdrup og Bælum sogne
Veddum	Skole. Opf 1919
Skelund	Kommuneskole. Opf 1914
Visborg	Skole. Opf 1905; udv 1942

Tabel 4.2.1.3

AHB (Aalborg – Hvalpsund)

Godthåb	Centralskole. Opf 1959
Vegger	Kommuneskole. Opf 1924
Havbro	Kommuneskole. Opf 1915 Friskole.
Farsø	Skole. Opf 1925; udv 1952 og 1959
Ullits Stationsby	Centralskole. Opf 1961 Ullits-Fovlum skoleforbund
Hvalpsund	Skole er ikke omtalt. Under Hvalpsund er det omtalt, at der findes bibliotek i skolen. Endvidere findes omtale af en skole "i sognets midte"

Tabel 4.2.1.4

4.2.2 Lidt om skoler og undervisning

Allerede i 1814 blev der indført undervisningspligt – men ikke skolepligt - i Danmark. ¹⁾

I 1937 vedtog man en folkeskolelov, der trådte i kraft 01.04.1938. ²⁾ Man delte folkeskolen op i Landsbyskole og Købstadsskole. Der var dog ikke nogen skarp grænse mellem de to former, da "Folkeskole paa Landet ved Bestemmelser i Læseplanen kan ordnes som en Købstadsskole".

'Landsbyskolen kunne deles op i 2 typer. Den udelte type skulle som hovedregel mindst 2 klasser, men kunne forøges til 3 klasser. Den delte type bestod af en forskole (normalt 2 klasser) og en hovedskole 2, 3 eller 4 klasser.

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1957, side 202

²⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", "Universaludgave 1934 – 1948", side 348

I betænkningen "De bymæssige kommuner" (se afsnit 1.1.3.6) er der et afsnit, der beskriver skolerne forhold.
1)

"Efter folkeskoleloven (lov nr. 160 af 18. maj 1937) gælder der forskellige regler for folkeskolens ordning henholdsvis i købstad- og sognekommuner. Den for købstæderne foreskrevne skoleordning kan i korthed betegnes som noget mere differentieret med hensyn til undervisningens art og omfang, bl. a. således at det foreskrevne antal undervisningstimer ligger noget højere end i landsbyskolerne. Hertil kommer, at kun købstadskoleordningen åbner mulighed for at lade eleverne gennemgå mellemskoleundervisning, der er den afgørende betingelse for optagelse i en højere almenskole med henblik på forberedelse til real eller studentereksamen. Sondringen mellem købstadordnede og landsbyordnede skoler har endelig betydning på enkelte punkter vedrørende skolens bestyrelse, lærerembedernes normering m. v.

Efter folkeskolelovens § 2 er der dog adgang til at ordne en folkeskole på landet på samme måde som en købstadskole. Denne adgang er i vidt omfang blevet anvendt, fortrinsvis af bymæssige kommuner. Langt det overvejende flertal af de ialt 123 kommuner, der har een eller flere købstadordnede skoler, har bymæssig bebyggelse. Kun 5 af disse 123 kommuner har enten slet ingen bymæssig bebyggelse eller kun mindre bebyggelser (med under 500 indbyggere), og 92 af de omhandlede kommuner er kommuner med bymæssig bebyggelse på over 1000 indbyggere."

I loven blev det bestemt, at de enkelte kommuner skulle give en "mere omfattende undervisning end hidtil, idet hver elev skulle have mindst 6480 undervisningstimer gennem 7 skoleår, og idet der skulle gennemføres undervisning i gymnastik, sløjd og kvindelig husgerning." Loven skulle gennemføres inden 01.04.1948, men materialesituationen under og efter krigen medførte, at fristen blev udskudt til 01.04.1958. 2)

I 1950'erne startede man arbejdet med at udforme en ny skoleordning. Der var flere forskellige forslag. 3) Det vedtagne forslag fremgår af "Hvem – Hvad – Hvor", 1959, side 164 + 1962, side 193

Nogle sognekommuner havde en sådan størrelse, at det var hensigtsmæssig at indgå i skoleforbund mellem flere skoledistrikter og / eller sognekommuner. F.eks. nævner Trap, at en ny centralskole for Durup, Rørbæk, Stenild og Grynderup sogne er under opførelse i Nørager. I nogle tilfælde omfattede samarbejdet kun realafdeling som i Skørping, der var købstadordnet med realafdeling for Skørping-Fræer skoleforbund og desuden havde realafdeling for St. Brøndum-Siem-Torup og Gerding-Blenstrup kommuner.

4.2.3 Antal skoler på landet

Igennem 1950'erne og starten af 1960'erne faldt antallet af skoler betragteligt.

De nye krav medførte naturligvis, at mange af de gamle skoler blev utidssvarende. I nogle tilfælde udvidede man en eksisterende skole som det f. eks skete i Skørping og Farsø. I Hyllested indviede man i efteråret 1943 en ny bygning med gymnastiksal, sløjdløkke, skolekøkken og bibliotek. 4) I andre tilfælde valgte man at bygge en ny centralskole og nedlægge de små skoler. Det var tilfældet i Gudumholm, hvor Gudum – Lilleverde sognekommune byggede en centralskole i Gudumholm. Den gamle skole i byen og landsbyskolerne i Gudum, Gudumlund og Lilleverde blev nedlagte. Nogle steder fortsatte den lokale skole som forskole for de små klasser.

Dette afspejler sig i antal påbegyndte nye skoler eller skoleudvidelser i landkommunerne: 5)

År	Antal
1950/51	24
1951/52	99
1952/53	119
1953/54	167
1954/55	153
1955/56	13

Tabel 4.2.3.1

"Hvem – Hvad – Hvor" bragte i en årrække oversigter med overskriften "Børneskolen". Jeg lavet nedenstående oversigt, der omfatter perioden 1951 – 1962/63. Når jeg har medtaget 1950'erne, er det fordi, der i denne periode skete store ændringer, der også påvirkede 1960'erne.

1) "De bymæssige kommuner", side 63
www.betænknings.dk/wp-content/uploads/2021/02/161.pdf

2) "Hvem – Hvad – Hvor", 1957, side 208

3) "Hvem – Hvad – Hvor", 1956, side 193

4) Ole G. Nielsen: "Det stod i de gamle aviser", Sjællandske, 29.09.2018

5) Kilde: Hvem – Hvad – Hvor, 1957, side 208

Det skal bemærkes, at opgørelserne ændrede udformning i 1960-udgaven. Periodeangivelsen er ændret, og rækken "antal skoler med eksamen som mål", der tidligere var angivet for hver skoletype (statsskoler, kommunale skoler og private skoler) er bortfaldet. Endvidere bragte man tabeller med overskriftet "Eksamensskoler". Jeg må erkende, at jeg ikke kan gennemskue relationen mellem børneskole og eksamensskole. Derfor er tabellerne om eksamensskoler udeladt.

Kommuneskoler	01.01.1951	01.01.1952	01.01.1953	01.01.1954	01.01.1955	01.01.1956
Kommuneskoler	3.355	3.329	3.301	3.260	3.191	3.085
Deraf med eksamen som mål	84	91	94	100	119	128
"Eksamensskoler" som pct. af alle skoler	2,50	2,73	2,85	3,07	3,73	4,15
Private skoler	01.01.1951	01.01.1952	01.01.1953	01.01.1954	01.01.1955	01.01.1956
Private skoler	257	251	232	244	248	245
Deraf med eksamen som mål	69	67	67	66	67	68
"Eksamensskoler" som pct. af alle skoler	26,85	26,69	28,88	27,05	27,02	27,76
Statsskoler	01.01.1951	01.01.1952	01.01.1953	01.01.1954	01.01.1955	01.01.1956
Statsskoler (eksamensskoler)	4	4	4	6	5	5
Kilde:	1953 / 193	1954 / 176	1955 / 199	1956 / 185	1957 / 202	1958 / 215

	1957 1)	1957/58	1959/60	1960/61 2)	1961/62	1962/63
Kommuneskoler	2.880	2.771	2.402	2.232	2.089	1.937
Private skoler	239	237	233	231	228	220
Statsskoler	6	7	6	6	6	6
Heraf eksamensskoler	222	235	270	435	435	475
Kilde:	1960 / 184	1961 / 202	1962 / 192	1963 / 196	1964 / 186	1965 / 204

Bem:

1) Årstal er ikke angivet. Der er i alt tal for 1957 og 1956.

2) Oversigten har overskriften "børneskolen i 1961-62", mens nyeste total har overskriften 1960/61.

Tabel 4.2.3.2 Antallet af skoler i perioden 1951 – 1962/63

Antallet af kommuneskoler i landkommunerne er stærkt faldende gennem perioden. Antallet af skoler i 1962/63 var på 57,7 % af antallet pr 01.01.1951. Til gengæld er antallet af eksamensskoler stigende som følge af etableringen af centralskoler.

Omlægningerne afspejler sig også i elevantalet pr skole (figur 4.2.3.1)

Tabel 6. Antal skoler fordelt efter elevantalet.

Antal elever	1951				1956			
	Ho-ved-staden	Pro-vins-byerne	Land-kom-mun.	Hele landet	Ho-ved-staden	Pro-vins-byerne	Land-kom-mun.	Hele landet
<i>Statsskoler</i>								
101– 200.....	–	–	1	1	–	–	1	1
201– 300.....	2	1	–	3	1	1	–	2
301– 400.....	4	12	2	18	2	7	1	10
401– 500.....	3	5	1	9	6	8	3	17
501–1000.....	2	2	–	4	2	4	–	6
Tilsammen...	11	20	4	35	11	20	5	36
<i>Kommuneskoler</i>								
Højst 30.....	2	4	575	581	2	4	382	388
31– 50.....	2	8	972	982	–	6	666	672
51– 100.....	2	7	1256	1265	2	9	1125	1136
101– 200.....	6	12	394	412	7	5	511	523
201– 500.....	14	89	97	200	17	72	210	299
501–1000.....	41	74	24	139	40	126	36	202
1001–1500.....	22	35	9	66	28	43	14	85
1501–.....	21	6	2	29	22	2	2	26
Tilsammen...	110	235	3329	3674	118	267	2946	3331

Figur 4.2.3.1 Antal skoler fordelt efter elevantal. 1)

Antallet af kommuneskoler i intervallet "Højst 30" – 100 er faldet, mens antallet i intervallet 101 – 1.500 er steget.

4.2.4 Skæv uddannelsesfordeling

1) DANMARKS STATISTIK: STATISTISKE MEDDELELSER. 4. RÆKKE 167. BIND 5. HÆFTE. BØRNESKOLEN 1952-56, side 46
www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20761

Dert var gennem årene en generel tendens til at eleverne ikke forlod skolen efter 7. klasse.

	1947	1951	1955	1959
Eksamensklasser	73.437	88.879	108.260	156.089
Andre klasser	407.958	443.305	627.350	520.632
I alt	481.395	532.184	735.610	676.721
Eksam.kl i pct	15,3	16,7	14,7	23,1

Hvem - Hvad - Hvor, 1961, side203

Tabel 4.2.4.1 Antal elever i eksamensklasser og andre klasser.

Der var dog en markant forskel på antallet i Hovedstaden / provinsbyerne og antallet i landkommunerne.

"Hvem – Hvad – Hvor", 1962 bragte en oversigt over "Antal børn der forlod skolen i 1960 – og hvor langt de nåede". 1) Ud fra disse tal har jeg lavet nedenstående tabel, der viser den procentvise fordeling på børn, der forlod skolen

- Ved undervisningspligtens ophør (7. klasse)
- Efter 8. klasse
- Efter 9. klasse
- Med realeksamen
- Med studentereksamen

Oplysningerne er opdelt efter

- Hovedstaden + 19 omegnskommuner
- Provinsbyerne + 19 forstadskommuner
- Landkommuner i øvrigt

	Hovedstaden		Provinsbyerne		Landkommuner		Hele landet	
	I alt	Pct	I alt	Pct	I alt	Pct	I alt	Pct
Efter 7. kl	4.500	24,9	7.239	27,2	24.563	78,6	36.302	47,8
Efter 8. kl	3.402	18,8	4.818	18,1	1.880	6,0	10.100	13,3
Efter 9. kl	3.164	17,5	3.823	14,4	994	3,2	7.981	10,5
Med realeksamen	5.433	30,1	8.582	32,2	3.739	12,0	17.754	23,4
Med studentereksamen	1.565	8,7	2.173	8,2	88	0,3	3.826	5,0
I alt	18.064	100	26.635	100	31.264	100	75.963	100

Tabel 4.2.4.2

Størsteparten af eleverne i landkommunerne forlod skolen efter 7. klasse. Større byer med købstadordnede skoler indgår i tallene for landkommunerne. Det må antages, at disse byers procentfordeling svarer nogenlunde til tallene for provinsbyerne, hvilket betyder, at procentfordelingen i de mindre landkommuner er endnu mere skæv.

I disse år er ligestilling mellem kønnene er del af samfundsdebatten. I alle 3 områder var det tydeligt, at pigerne forlod skolen senere end drengene. Ser vi på landkommunerne er her en procentfordeling.

	Dreng	Pct	Piger	Pct
Efter 7. kl	13.115	80,3	11.448	76,7
Efter 8. kl	896	5,5	984	6,6
Efter 9. kl	491	3,0	503	3,4
Med realeksamen	1.774	10,9	1.965	13,2
Med studentereksamen	64	0,4	24	0,2
I alt	16.340	100	14.924	100

Tabel 4.2.4.3 Landkommunerne

"Hvem – Hvad – Hvor", 1966 2) bragte en oversigt over "Hvor længe bliver børnene i skolen?". Tabellen omfatter hele landet, og viser klart, at der eleverne blev længere i skolen.

1) "Hvem – Hvad – Hvor", 1962, side 189

2) "Hvem – Hvad – Hvor", 1966, side 192

Jeg har lavet en procentvis fordeling, og desuden medtaget ovennævnte oplysninger for 1960.

	1960	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66
Ved undervisningspligtens ophør	47,8	32,2	27,2	24,7	25,8
8. kl	13,3	16,1	15,9	14,9	12,5
9. kl	10,5	13,3	17,3	19,3	21,3
10. kl	0,0	0,4	1,0	1,4	1,8
Mellemskoleeksamen	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
Realeksamen	23,4	29,8	29,5	29,7	29,4
Stud.eksamen	5,0	7,7	9,0	10,1	9,2
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabel 4.2.4.4

Tallene for 1964/65 og 1965/66 er forventede udskrivninger. Mellemskoleeksamen er bortfaldet.

Selv om tallene fra 1962/63 ligger under tallene fra 1960, er der dog tale om en betydelig andel.

Oversigten indeholder også en fordeling på geografiske områder. Ser vi på antallet af udskrivninger ved undervisningspligtens ophør, var der stadig en markant forskel på byerne og sognekommunerne..

Område	Udskrivning i pct.
Hovedstaden	11,5
Hovedstadens omegnskommuner	9,7
Øernes provinsbyer	10,0
Øernes sognekommuner	44,0
Jyllands provinsbyer	8,5
Jyllands sognekommuner	46,4
Hele landet	25,8

Tabel 4.2.4.5

4.2.5 Tjeneste- og lejeboliger

Også på skoleområdet var der behov for tjeneste- og lejeboliger.

De små landsbyskoler indeholdte klasselokale(r) samt lærerbolig. Med fremkomsten af større skoler, var der behov for tilknyttede lærerboliger. I Helge Torms artikel bragtes 2 billeder af Alsted – Fjenneslev centralskole, hvor man ser to lærerboliger. ¹⁾ I Farsø byggede man i 1964 4 lærerboliger på Rugskellet. ²⁾ I 1950'erne var der lærermangel, og det kan vel ikke afvises, at en lærerbolig kunne bruges som "lokkemiddel" til at få nye lærer til skolen.

Fremkomsten af de store skoler medførte også, at der var tilknyttet en pedel til skolen. I mange tilfælde blev der også bygget pedelbolig i tilknytning til skolen.

4.2.6 Relation til modelbane

De nye centralskoler har en størrelse, der gør dem mindre egnede til at blive gengivet på et modelbaneanlæg. Som det ses af oversigten, var der dog stadig nogle mindre skoler ligesom nogle fortsatte nogle som forskoler. I de tilfælde, hvor de små skoler blev nedlagte, blev de solgte til privatpersoner.

4.2.7 Privatskoler

Realskolen, Aalestrup.

Figur 4.2.x.1 Realskolen i Aalestrup. [Udateret postkort – Sophus Becker, Viborg og Aalestrup / 22895]

I mange stationsbyer var der tidligere en del privatskoler.

I dag bliver mange privatskoler oprettet, når der nedlægges kommuneskoler. Man kan vel sige at privatskolerne er en konkurrent til kommuneskolerne.

Efter min mening skulle man tidligere se privatskolerne som et supplement til kommuneskolerne. Ser man på tallene i tabel 4.2.3.2 er der en markant forskel på kommuneskoler og privatskoler. Privatskolerne havde en langt højere andel af skoler med eksamensret. Som

– 1970 - et lille bidrag til 200-årsjubelæet" i "Historisk

det nævnes i ovennævnte betænkning ”De bymæssige kommuner”, var det kun købstadskoleordningen, der gav mulighed for at lade eleverne gennemgå mellemskoleundervisning.

I nogle tilfælde havde orivatskoler / friskoler relation til valgmenigheder – Skørping og Havbro.

4.2.8 Forskoler

Nogle steder fortsatte den lokale skole som forskole for de små klasser. I Østrup er der nævnt, at der er en forskole.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på forskolernes historie, men henvise til Karl Rønnes artikel ”Forskoler på landet”, ¹⁾ der er hovedkilden til dette afsnit.

4.2.8.1 Baggrund

I skoleloven af 1814 var børnene delt op i 2 klasser: 1. klasse for de 7 – 10 årige og 2. klasse for de 11 – 14 årige.

I midten af 1800-tallet steg børnetallet, hvilket medførte, at en lærer skulle undervise op til 100 – 120 børn. Ganske vist var der kun undervisning hver anden dag, men en klassekvotient på 50 – 60 børn er dog ganske antal. Derfor besluttede man i 1856, at hvis børnetallet oversteg 90, skulle man enten ansætte en andenlærer eller oprette en ny skole.

4.2.8.2 Kvindefag

Uddannelsen som forskolelærerinde var, som navnet antyder, et rent kvindefag.

Kristian Frederik Læssøe foreslog i 1851, at man ansatte ”fruentimmere” i stillingerne som andenlærer. Hans argumenter var, at de bedre kunne klare sig med en ringe løn, da de kunne skaffe sig biindtægter ved at spinde og sy, der ud over mente han, at fruentimmere bedre end mandfolk forstod at omgås småbørn, da hun er ”mere blid og barnlig”.
citerer

4.2.8.3 Uddannelse

I starten havde forskolelærerinder ingen formel uddannelse.

I starten af 1890’er begyndte man på en uddannelse bl.a. på Th. Langs seminarium i Silkeborg, og i 1892 etableredes den statslige forskoleseminarium i Vejle. Senere kom enkelte til.

I de første år varede uddannelsen 1 år. I 1906/07 blev den 1½ årig, og i 1937 blev den 2 årig. I 1954 blev den 2½ årig og nu ændrede man navnet til småbørnslærerinde.

Antallet af studerende på uddannelsen til småbørnslærerinde var dog betragteligt under antallet af studerende på den almindelige læreruddannelse. I 1968 – 69 var der 70 studerende som småbørnslærerinde, mens antallet af lærerstuderende var 7043 studerende på den 4-årige uddannelse og 4702 på den 3-årige uddannelse. ²⁾

4.2.8.4 Skolemuseum

I Flakkebjerg var der forskole fra 1904 til 1962. her underviste Ingeborg Nielsen fra 1915 til skolen lukkede i 1962. Efter lukningen blev hun boende til 197* (8 eller 9). I 1981 blev skolen omdannet til museum. ³⁾

4.2.9 Bibliotek

I de fleste af byerne var der bibliotek (et enkelt sted betegnet som folkebogsamling), men der var normalt ikke selvstændige biblioteksbygninger.

4.2.9.1 Forekomst

Hobro - Aalborg

By	Placering
Arden	Kommuneskole
Skørping	Kommunal administrationsbygning
Støvring	Skolen
Ellidshøj	Skolen
Svenstrup	Skolen

Tabel 4.2.9.1

¹⁾ Karl Rønne: Forskoler på landet” i Uddannelseshistorie, årgang 1984.

Kan findes op nettet under www.uddannelseshistorie.dk

²⁾ ”Hvem – Hvad – Hvor”, 1970, side 224

³⁾ vestmuseum.dk/flakkebjerg.skolemuseum

Himmerlandsbanen (Hobro – Løgstør)

By	Placering
Ålestrup	Kommuneskole
Hornum	Hornun gl. skole

Tabel 4.2.9.2

AHJ (Aalborg – Hadsund)

By	Placering	
Gistrup	Skolen	
Klarup	* bibl i Romdrup skole	
Storvorde	Skolen	
Sejfflod	Skolen	
Gudumholm	Skolen	
Vårst	Skolen	
Kongerslev	Skolen	
Bælum	Ja – placerig?	
Veddum	Skolen	
Visborg	Skolen	

Tabel 4.2.9.3

AHB (Aalborg – Hvalpsund)

By	Placering	
Godthåb	Skolen	
Havbro	Skolen	
Farsø	Skolen	
Ullits Stationsby	I sparekassebygningen	
Hvalpsund	Bibliotek i skolen - skolen ikke nævnt	

Tabel 4.2.9.4

Ser vi på fordelinger, var der

Intet bibliotek: 6 (22,2 %)

Placeret i skolen: 17 – heri medregnet Hvalpsund (63,0 %)

Placeret andre steder: 4 (14,8 %)

I 21 byer (77,8 %) var der bibliotek.

4.2.9.2 Bibliotekets placering

Som nævnt lå biblioteket i langt de fleste af byerne på skolen.

I byer udenfor det undersøgte område kunne man se, at der var bibliotek i

Ryomgård: alderdomshjemmet

Vrå: egen bygning opført 1958- 59

Vinderup: egen bygning opført 1938

Kolind: i gl. skole

Karup: 1977 i stationsbygningen – arkiv.dk/vis/4369116 og 3412185

4.2.9.3 Bogbusser

De mindre byer blev nogle gange betjent af bogbusser.

Iflg. "Den store danske.lex" kørte den første bogbus i 1963, men jeg har fundet eksempler på tidligere forekomster, hvor man kaldte det bogbil. Det var f. eks tilfældet i

- Vejle – billede fra 1937. den var drevet i samarbejde mellem bibliotekerne i Horsens, Kolding, Haderslev og Vejle. Den betjente "de tilsluttede sognebiblioteker seks gange årligt mellem september og maj", så der var nok ikke tale om en egentlig bogbus. ¹⁾

- Silkeborg – billede fra 1954 ²⁾

- Glamsbjerg ? – billede fra 1940 ³⁾

I nogle tilfælde var der tale om ombyggede busser, som det kunne ses i Vejle, hvor bus JK 93652 med intern nummer 28 i 1998 blev ombygget til bogbus. ⁴⁾ I andre tilfælde var der tale om specialbyggede busser. I 1971 fik biblioteket i Randers en bogbus fra Randers Karosserifabrik. Den skulle betjene 8 kommuner, der indgik i det nye biblioteksforbund. ⁵⁾ I 1974 fik Egvad kommune en bus fra DAB. ⁶⁾ I Korsør var der tale om en lastbil – forvogn med trailer. ⁷⁾

¹⁾ arkiv.dk/vis/2461048

²⁾ arkiv.dk/vis/6674200

³⁾ arkiv.dk/vis/6884016

⁴⁾ arkiv.dk/vis/2264502

⁵⁾ arkiv.dk/vis/2530867

⁶⁾ Jens Jessen: "DAB – hele Danmarks bus- og lastbilfabrik", side 148

⁷⁾ arkiv.dk/vis/3981095

4.2.10 Supplerende materiale

Helge Torm: "Historisk og progressivt skolebyggeri i det gamle Sorø amt fra 1814 – 1970
- et lille bidrag til 200-årsjubilæet" i "Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland": Årbog 2014
Karl Rønne: "Forskoler på landet". Kan hentes på www.uddannelseshistorie.dk

Statistiske meddelelser, 4. række 151. bind 4. hæfte BØRNESKOLEN 1947 – 51 ¹⁾

Statistiske meddelelser, 4. række 167. bind 5. hæfte BØRNESKOLEN 1952 – 56 ²⁾

---

¹⁾ www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20693

²⁾ www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetStatMed.aspx?id=20761

4.3 Alderdomshjem

Figur 4.3.0.1 "De gamles Hjem"; Jebjerg.
Poststempellet er utydeligt, men kortet er frankeret med 15 øre – ca. 1950 [C. Lunds Boghandel 89159]

4.3.1 Forekomster

I de undersøgte byer var der alderdomshjem i 10 byer (37 %).

By	Antal pladser
Hobro - Ålborg	
Arden	?
Skørping	?
Støvring	?
Svenstrup	?
Hobro-Løgstør	
Ålestrup	29
Østrup	?
Hornum	?
AHJ	
Gudumholm	?
Kongerslev	?
AHB	
Hvalpsund	?

Tabel 4.3.1

Man kan undre sig over, at Trap ikke nævner alderdomshjem i en forholdsvis stor by som Farsø.

Flere steder var der "fælles-kommunalt samarbejde" som f.eks. i Terndrup i Østthimmerland (beliggende i Lyngby sogn), hvor der var alderdomshjem for 3 sognekommuner (Bælum-Solbjerg, Gerding-Blenstrup og Skibsted-Lyngby kommuner).

4.3.2 Alderdomshjem

I gamle dage gik ældre mennesker på aftægt, når gården blev overdraget til en ny ejer. Aftægtsfolkene boede på gården eller i et særligt aftægtshus. Ud over et kontant beløb fik de leveret naturalier: korn, kartofler, kød, mælk, æg og brænde. ¹⁾ Poul Balle-Petersen har i artiklen "De nye byer" ²⁾ en omtale af aftægt.

I mange tilfælde var samspillet mellem den nye ejer og aftægtsfolkene ikke "den rene idyl". Iflg. Sterner Grundtvig blev der i perioden 01.07.1866 – 31.12.1892 afsagt 51 dødsdomme. "I 6 tilfælde har Ønsket om at skaffe sig af med Aftægtsfolk været det bestemmende". Han anfører endvidere, at "det er en Kendsgerning, at der sker forholdsvis langt flere "Selvmord" blandt Aftægtsfolk end blandt andre Pensionister, i 1876-85 saaledes 4 Gange saa mange". ³⁾

¹⁾ Et eksempel på en aftægtskontrakt kan ses i Georg Simon: "Gotisk skrift. Læsning af slægts- og lokalhistoriske kilder". 1981, side 20 – 21.

²⁾ "Arv og eje", 1976 side 85 – 86

³⁾ Sterner Grundtvig: Dødsdomme i Danmark 1866-92. 1893, siderne XV og XVI

Senere blev det naturligt, at pensionister mv. flyttede ind til en by. Viggo Hansen skriver under overskriften "Pensionister og rentenydere", at "Allerede fra stationsbyernes start deltog denne gruppe i byvæksten. Dengang med en relativt større andel end i dag; men gennem hele perioden har pensionister bidraget ganske væsentligt til boligvæksten. De fleste kom oprindeligt fra landbruget; når de ikke længere magtede at deltage i den daglige drift, flyttede de til stationsbyen, hvor de byggede deres små huse, aftægtsboligens afløser".¹⁾ Dette understøttes af betænkningen "De bymæssige kommuner" (se afsnit 1.1.3.6). Her anføres det, at "Når man isoleret betragter *stationsbyer o. l.*, viser det sig, at der lever forholdsmæssigt flere gamle i de mindre stationsbyer med under 3500 indbyggere end i såvel landdistrikterne som de større købstæder og forstæderne." Dette forklares med, "at mange gamle fra landdistrikterne foretrækker at nyde deres otium i en nærliggende mindre by, hvor de kan drage nytte af bylivets fordele, uden at ulemperne (såsom store afstande, høj bebyggelse, manglende menneskelige kontakter m. v.) følger med i alt for udpræget grad"²⁾

Der havde i mange år eksisteret alderdomshjem, men "disse havde i Begyndelsen mere Præg af Asyl, hvor man vel gav de gamle Forplejning og Pasning, men ikke havde indrettet det saaledes, at de gamle kunde faa eget Værelse eller medtage eget Bohave".³⁾

I 1933 blev der vedtaget en lov, der gav bemyndigelse til, at socialministeren hhv. amtsrådet kunne pålægge kommuner med over 4.000 indbyggere at indrette alderdomshjem til "de Personer, der nyder Aldersrente, men som er saa gamle, svagelige eller svækkede, at de ikke kan bo for sig selv eller anbringes i privat Pleje." Endvidere var der mulighed for, at mindre kommuner indgik i samarbejde eller lavede aftaler med private alderdoms- eller sygehjem.⁴⁾

4.3.3 Aldersfordeling

Et stigende behov for alderdomshjem var forårsaget af, at befolkningen levede længere. Som det ses af nedenstående steg middellevetiden markant gennem årene.⁵⁾

Periode	Mænd	Kvinder
1901/05	52,9	56,2
1931/35	62,0	63,8
1961/65	70,3	74,5

Tabel 4.3.3.1

En medvirkende årsag til den højere middellevetid var naturligvis en særdeles markant nedgang i børnedødeligheden. Mens spædbarnsdødeligheden (børn, der døde inden for det første leveår pr 1.000 indbyggere) var på 140 – 150 for drenge og 120 – 130 for piger i slutning af 1800-tallet, faldt den til ca. 20 for drenge og ca. 18 for piger i perioden 1966/67.⁶⁾

Desuden bliver befolkninger ældre i dag end tidligere. I 1850/59 blev 8,9 % af mændene og 11,9 % af kvinderne 80 år. Disse tal er steget til hhv. 37,9 % og 54,5 % i 1997/98.⁷⁾

I "Statistiske undersøgelser, nr. 19. Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901 – 60"⁸⁾ er der i tabel 2 en oversigt over "Befolkningens fordeling på ægteskabelig stilling efter køn og 5-års aldersgrupper inden for kommunegrupper ved 10-års folketællingerne 1901-60" Ud fra dette har jeg lavet en opgørelse på antal personer i gruppen 70 og derover hhv. 80 år og derover i sognekommunerne.

	1940	1950	1960
70 - 74	44.485	54.985	65.701
75 - 79	27.792	35.578	44.982
80 - 84	15.687	18.506	24.590
85 - 89	5.823	6.957	9.342
90 -	1.455	1.989	2.513
I alt 70 -	95.242	118.015	147.128
I alt 80 -	22.965	27.452	36.445

Tabel 4.3.3.2

Der er i begge grupper tale om større stigninger. Ser vi på gruppen 80 år og derover er der tale om en stigning på 58,7 %. Nu er det næppe alle, der havde behov for at komme på alderdomshjem, men mon ikke det var gældende for en stor del?

¹⁾ Viggo Hansen: "Bebyggelsens historie". I "Danmarks natur", bind 9. Særligt afsnittet "Byen på landet – stationsbyen"; side 93

²⁾ "De bymæssige kommuner", Siderne 49 - 50
www.betaenkninger.dk/wp-content/uploads/2021/02/161.pdf.

³⁾ Oluf J. Skjærbæk: "Forsorg for Børn og Gamle" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind 3, side 54

⁴⁾ Oluf J. Skjærbæk: "Forsorg for Børn og Gamle" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind 3, side 54

⁵⁾ Danmarks Statistik: "Befolkningen i 150 år", side 33

⁶⁾ Danmarks Statistik: "Befolkningen i 150 år", side 35

⁷⁾ Danmarks Statistik: "Befolkningen i 150 år", side 37 f

⁸⁾ "Statistiske undersøgelser, Nr. 19. Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901-60", side 164
<https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=19335>

4.3.4 Alderdomshjemmenes udformning.

Man kan med stort udbytte søge på ordene alderdomshjem eller "De gamles hjem" på www.arkiv.dk.

Mange alderdomshjem var forholdsvis store bygninger, som det kunne ses i Jebjerg (figur 4.3.1) og Mou. ¹⁾

Lidt mindre bygninger kunne bl.a. ses i Nr. Nebel. ²⁾ Iflg. Trap havde alderdomshjemmene i Sunds ³⁾ 20 pladser, og i Kolind ⁴⁾ var der 18 pladser. Et mindre, mere modeegnet alderdomshjem kan ses i Slemminge.

⁵⁾ Alderdomshjemmet i Høng var af en ganske anden type. Det blev anlagt i 1955, og var udformet som en V – lignende, lav bygning. ⁶⁾

I forbindelse med bygning af nye sygehuse blev nogle af de gamle sygehuse ombygget til alderdomshjem (Give).

4.3.5 Andre funktioner

Nogle steder samlede man flere kommunale funktioner i samme bygning, hvor alderdomshjemmet udgjorde den væsentligste del.

Dette skete bl.a. i Lynge-Uggeløse – syd for Hillerød - hvor bygningen desuden indeholdt kommunekontor, sognerådslokaler, kommunal badeanstalt og bibliotek. ⁷⁾

I Stillinge ved Slagelse indviede man ca. 1948 et alderdomshjem, der byggedes i 2 omgange. Ud over plads til 33 beboere, var der også kommunekontor med adgang ude fra. I kælderens var der kommunal badeanstalt med kar, 2 brusere og omklædningsrum. Denne havde også selvstændig indgang. ⁸⁾

Stuepiger

2 flinke, unge piger, som med venlighed vil omgås ældre mennesker, søges 1. november.

De gamles hjem
i Dalmose.

Telefon Dalmose 161 x.

Kokkepige

På grund af giftermål søges 1. november til De gamles Hjem i Lynge, kokkepige, evt. ung pige, der under min vejledning vil forestå den daglige madlavning. God løn og ordnet frihed. Henvendelse til Bestyrerinde fru Elly Jensen. Telf. Topshøj 41.

Figur 4.3.6.1 eksempler på stillingsannoncer.
[Sorø Amtstidende, 15.09.1965 og 30.09.1965]

Der var kommunekontor i bygningen i Kolind, Ulfborg, Hvidbjerg, Støvring og Østbirk. I Ryomgård og Hvidbjerg var der bibliotek / "sognebogsamling". I Vrå var der massage- og badeanstalt. ⁹⁾

4.3.6 Beboerne

Som det fremgår af de vedhæftede annoncer, var alderdomshjemmene ofte betegnet "De gamles Hjem".

Det er mit indtryk, at beboerne den gang i højere grad var selvhjulpne. I vore dage har man mere fokus på, at pensionisterne skal blive længst mulig i eget hjem – evt. med hjemmehjælp. Af Slagelse kommunes regnskab for perioden 1963 / 64 er der to konti vedr. kommunens eget alderdomshjem, hvor det ses, at der er budgetteret med 22.606 plejedage á 10,25 kr og 10.389 sygedage á 22.35 kr. ¹⁰⁾

I det ovenfor nævnte alderdomshjem i Høng var der plads til 35 beboere. Heraf var der indrettet "5 værelser for svagelige, heraf 2 sygestuer med hospitalsudstyr." ¹¹⁾

¹⁾ arkiv.dk/vis/ 42684, 528066 og 2994738

²⁾ arkiv.dk/vis/3933206

³⁾ arkiv.dk/vis/2195816

⁴⁾ arkiv.dk/vis/4212488

⁵⁾ arkiv.dk/vis/587542

⁶⁾ Bent Frandsen: "Høng 1920 – 1966", side 91

⁷⁾ Acton Bjørn: "Alderdomshjem og Sognekontor"; i "Arkitekten", XLIV årg., 1942; siderne 83 – 85. Indeholder også bygningstegning

⁸⁾ Ole G. Nielsen: "Det stod i de gamle aviser", Sjællandske, 19.11.2022

⁹⁾ Trap

¹⁰⁾ "Slagelse byråds Forhandlinger for 1963 1964", tillæg VIII, side 49

¹¹⁾ Bent Frandsen: "Høng 1920 – 1966", side 91

4.4 Redningskorps og brandstationer

4.4.1 Forekomster

Af de undersøgte byer var der redningskorps i Farsø og Aalestrup.

I Farsø åbnede Zonen en station i 1943. Set ud fra et jernbanesynspunkt havde den en interessant beliggenhed, idet man i januar 1949 flyttede brand- og redningsstationen til Søndergade 2 på privatbanens grund. Stationen bestod af bl.a. af en træbygning fra den af tyskerne oprettede vandflyveplads i Aalborg. ¹⁾ Lidt specielt ved den gamle station var, at slangerne ikke blev tørret i et tårn, men i et stativ. ²⁾ Den blev i 1971 erstattet af ny Falckstation. ³⁾

I Aalestrup åbnede Falck en station i 1932. ⁴⁾ I 1962 flyttede man til stationen i Vestergade, hvor en gammel skolebygning blev bygget om. Endvidere blev der bygget garager, der blev udvidet i 1968. ⁵⁾

Ud over stationerne i Farsø og Aalestrup blev området betjent af Falcks stationer i Aalborg, Løgstør, Aars, Hobro, Terndrup og Hadsund samt Zonens / Falcks station i Nibe.

4.4.2 Redningskorps

Der fandtes enkelte, lokale redningskorps som

- Samsø Redningskorps ⁶⁾
- Reko i Kolind ⁷⁾ og
- Peersons Redningskorps i Sakskøbing, der eksisterede frem til 1958 ⁸⁾

men det var Falck og Zonen, der var de dominerende redningskorps. I 1963 blev de slået sammen.

I mange købstæder var der før sammenlægningen ofte både en Falck- og en Zonen-station. I de mindre byer, hvor behovet ikke var så stort, var det som oftest enten / eller. Der var dog undtagelser som f.eks. i Brovst, hvor Zonens station dog kun var kranvognsstation. ⁹⁾ I Rønde etablerede Zonen station i 1939 og Falck i 1956. ¹⁰⁾

Figur 4.4.2.1 Zonens kranvognsgarage i Høng, der eksisterede fra 1951 til ? (før 1962). Den er nu placeret i Andelslandsbyen "Nyvang" ved Holbæk [OP]

¹⁾ Frederik Madsen: "Zone-Redningskorpset i Danmark", side 136. Billede med jernbanespor i forgrunden. Se også arkiv.dk/vis/5616318, 3070165 og 3070167

²⁾ arkiv.dk/vis/5616318 og 3070165

³⁾ "Bogen om Falck & Zonen", side 234 anfører 1971.

Sally Dorset og Preben Kjær: "Hurtig hjælp er dobbelt hjælp", side 220 anfører 1972

⁴⁾ "Bogen om Falck & Zonen", side 233

⁵⁾ Sally Dorset og Preben Kjær: "Hurtig hjælp er dobbelt hjælp", side 343

⁶⁾ "Redningshistorisk Forenings Information", nr 5/1984

⁷⁾ "Redningshistorisk Forenings Information", nr 1/1985

⁸⁾ Sally Dorset og Preben Kjær: "Hurtig hjælp er dobbelt hjælp", side 301

⁹⁾ Frederik Madsen: "Zone-Redningskorpset i Danmark", side 124

¹⁰⁾ "Bogen om Falck & Zonen", side 231.

Sally Dorset og Preben Kjær: "Hurtig hjælp er dobbelt hjælp", side 299.

Frederik Madsen: "Zone-Redningskorpset i Danmark", side 209

Figur 4.4.2 Annonce fra Falck [Håndbog for DEN DANSKE PRIVATBANESTAND 1961]

4.4.3 Brandstationer

Brandstationer er ikke nævnt selvstændigt i de undersøgte byer.

Kommunernes brandslukningspligt kunne ske ved at der var kommunale brandvæsner, eller man kunne lave aftale med redningskorpserne. Som det ses af kortet, dækkede Falck brandslukningsarbejdet i en stor del af det undersøgte område. På kortet ses, at der er enkelte "hvide områder". I den sydvestlige del af Himmerland, formodes det, at der var aftale med Zonen i Farsø.

Figur 4.4.3.1 Med rødt er markeret de områder, der dækkedes af Falck i 1958. ¹⁾ Et tilsvarende kort findes i "Bogen om Falck & Zonen", siderne 64 – 65

I midten af 1950'erne så fordelingen således ud: ²⁾

Brandslukningspligt	Antal landkommuner
Falck	754
Andre private redningskorps	65
Kommunale brandvæsner	410 samt 5 flækker
Civilforsvarskolonner	17

Tabel 4.4.3.1

Betegnelsen "Andre private redningskorps" omfattede naturligvis først og fremmest Zonen. Der ud over kan man gætte på, at det dækker over de frivillige brandkorps, der var typiske for det sønderjyske område. ³⁾

Det kan nævnes, at der var brandstationer i Kolind og Allingåbro, hvilket formentlig skyldes, at de var kommunale brandværn.

¹⁾ Peter Straarup: "Falcks Redningskorps og brandslukningen på landet" i "De danske Redningskorps Fællesforbunds Meddelelser, 03.10.1956, side 28

²⁾ Peter Straarup: "Falcks Redningskorps og brandslukningen på landet" i "De danske Redningskorps Fællesforbunds Meddelelser, 03.10.1956, side 27

³⁾ Se Søren Rislund: "Brandbiler i 100 år", siderne 164 f

Figur 4.4.3.2 En herlig gammel brandbil (Nummer 1 – 16 / 1937) i Korsør. På den lille tekst på sidedøren står "Skolesprøjte". [OP]

4.4.4 Brandvagter

I nogle tilfælde var der behov for at etablere brandvagter / hjælpebrandstationer. Her var stationeret få køretøjer, der kunne slukke mindre brande eller foretage den indledende brandslukning, inden køretøjer fra hovedstationen nåede frem.

Ud fra oplysninger i "Bogen og Falck og Zonen" fra 1975 (siderne 234 – 235) har jeg lavet en oversigt over brandvagter i Jylland:

By	Etableret / nuværende station	Køretøjer	Hovedstation
Pandrup	1954 / 1969	3	Brønderslev
Bramminge	1926 / 1972	4	Esbjerg
Fanø	1939 / 1968	4	Esbjerg
Hirtshals	1960 / 1960	2	Hjørring
Løkken	1934 / 1972	2	Hjørring
Sindal	1928 / 1958	2	Hjørring
Feldborg	1974 / 1974	1	Holstebro
Ulfborg	1940 / 1973	3	Holstebro
Vinderup	1969 / 1969	1	Holstebro
Videbæk	* / 1969	2	Tarm
Hanstholm	1973 / 1973	3	Thisted
Agerbæk	1928 / 1969	1	Varde
Nørre Nebel	1952 / 1974	3	Varde
Oksbøl	1970 / 1970	2	Varde
Ølgod	* / 1972	2	Varde

Tabel 4.4.4.1 Brandvagter. Bortset fra Ulfborg var alle brandvagnerne personale deltidsbeskæftigede.

Der ud over kan det ikke afvises, at kommunale brandvæsner også havde brandvagter. F.eks. omtaler RHF Information at Egvad kommune har et køretøj udstationeret i området Hemmet – Bork siden 01.01.1982. ¹⁾

Jeg har kun fundet et enkelt billede af sådanne brandvagter, nemlig Ølgod i Søren Rislund: "Brandbiler i 100 år"; side 135. Her fremgår det, at der i flere tilfælde blev etableret brandvagter i tidligere servicestationer. Dette formodes at være "et nymodens fænomen". Hvorledes brandvagnerne så ud i 1960'erne vides ikke.

I starten af 1980'erne blev åbent en brandvagt i Hallum i den østlige del af Brønderslev kommune. Denne brandvagt "er indrettet i et tidligere pakhuis til en nu nedlagt jernbane". ²⁾

4.4.5 Branddam

Inspirationen til dette afsnit kom, da jeg læste om friluftsbad i "Ildræt. Vor Tids store Folkeopdrager". Her kan man nemlig læse: "Ved Anlæg af Svømmebassiner kan man samtidig imødekomme Brandvæsenets Ønsker om Indretning af Branddamme i Sognekommunerne. Dette kræver dog, at Bassinet faar en nogenlunde central Beliggenhed.". ³⁾

Det var trods alt ikke alle steder, der var friluftsbad, så hvad gjorde man her? I mange tilfælde anvendte man gadekær eller søer.

¹⁾ "Rednings historisk Forenings Information", 1985, nr 3

²⁾ "Rednings historisk Forenings Information", 1983, nr 1

³⁾ Ildræt. Vor Tids store Folkeopdrager. Bind 2, side 275
(Dansk Brandværens Komite: "Om Branddanne mv.")

I landsbyen Nr. Kongerslev (ikke at forveksle med stationsbyen Sdr. Kongerslev) var der et vandhul, der i starten af 1960'erne fik støbte sider og blev indhegnet. ¹⁾

I Over Jerstal lå der en branddam tæt på stationen. ²⁾

I nogle tilfælde (senere end 1960'erne?) kunne man se, at branddammen var indhegnet. Ligeledes var der opsat et rødt skilt med en skråtstillet halvcirkel samt ordet "Branddam". Andre steder i byen kunne man se et tilsvarende skilt med en pil, der henviste til branddammen.

Senere blev behovet for branddamme reduceret, idet mange brandvæsner anskaffede tankbiler.

4.4.6 Supplerende læsning

Søren Rislund: "Brandbiler i 100 år"

Søren Rislund: "Brandbiler i Danmark"

Frederik Madsen: "Zone-Redningskorpset i Danmark",

Sally Dorset og Preben Kjær: "Hurtig hjælp er dobbelt hjælp"

"Bogen og Falck og Zonen"

RHF – info diverse årgange

www.zone-redningskorpset.dk

"Lokomotivet" bragte i numrene 24 – 30 en række artikler om brand- og redningskøretøjer af Hans Nygaard Jensen.

---

¹⁾ arkiv.dk/vis/4751922 og 3443961

²⁾ arkiv.dk/vis/895055

4.5 Sygehuse

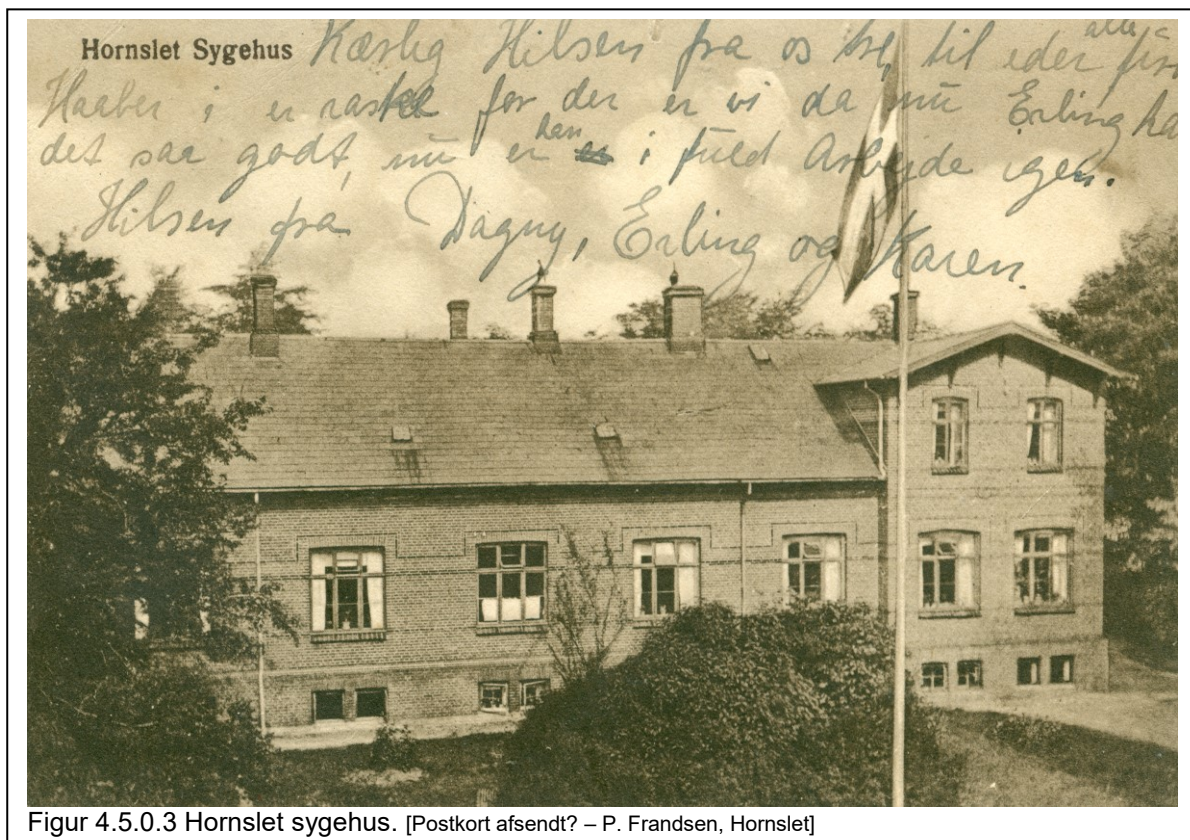
I mange mindre byer var der sygehus.

Figur 4.5.0.1 Dronninglund – det gamle sygehus, der blev erstattet af et nyt sygehus i 1955. Se også arkiv.dk/vis/3312617 [Udateret Postkort – Dronninglund Boghandel, V. Jønsen]

Figur 4.5.0.2 Ørsted sygehus. Ørsted er ikke stationsby. [Postkort afsendt 27.07.1932 – N. Clemmensen,

Figur 4.5.0.3 Hornslet sygehus. [Postkort afsendt? – P. Frandsen, Hornslet]

4.5.1 Forekomster

I Farsø var der sygehus med tilhørende læge-, sygeplejerske- og elevboliger.

4.5.2 Sygehuse

I slutningen af 1800- og starten af 1900-tallet blev der opført en række små sygehuse. Som det ses på kortet, var det ikke kun købstæderne, der havde sygehuse.

Figur 4.5.2.1 Sygehuse i Danmark 1942 1)

Bemærk at sygehuset i Saltum var beliggende i Nr. Saltum, mens jernbanestationen var beliggende i Sdr. Saltum

I "Statistiske undersøgelser nr. 19" er der i tabel 47 "Sygehuse 1901-60" 2)

	1940	1945	1950	1955	1960/61
Antal sygehuse	150	148	146	141	141
Antal pladser	22.532	23.838	24.106	24.935	28.736
Antal behandlede patienter	281.676	424.256	446.464	486.242	554.009
Antal sygedage	6.839.000	8.308.600	8.124.900	8.470.400	9.442.800

Antal pladser - pr sygehus	150,2	161,1	165,1	176,8	203,8
Antal behandlede patienter - pr sygehus	1.877,8	2.866,6	3.058,0	3.448,5	3.929,1
Antal sygedage pr sygehus	45.593,3	56.139,2	55.650,0	60.073,8	66.970,2

Tabel 4.5.2.1

Ser vi på data for hvert 5. år i perioden 1940 – 1960 (finansåret 01.04.1960 -31.03.1961), er der et svagt fald i antallet af sygehuse.

1) "Hvem – Hvad – Hvor", 1944 side 265

2) "Statistiske undersøgelser, Nr. 19. Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901-60", side 164 – kan hentes på nettet

Til gengæld var der en stigning i antallet af pladser. Dette skyldes 2 forhold.

Nogle steder udvidede man eksisterende sygehuse. I Farsø opførte man i 1938 en tilbygning med operationsfløj, røntgenafdeling samt bade- og massageafdelinger. ¹⁾

I andre tilfælde fik byerne nyt sygehus i 1950'erne og senere. Det var f. eks. tilfældet i Give, hvor det gamle sygehus fra 1895 ²⁾ blev erstattet af et nyt sygehus i 1954. ³⁾ Det samme skete i Dronninglund, hvor der blev bygget nyt sygehus i 1955. I 1971 blev et nyt sygehus i Farsø indviet. ⁴⁾

De gamle sygehuse blev så ombygget til andet formål – f.eks. alderdomshjem (Give) eller hjem for kronisk syge (Dronninglund).

Som der fremgår af de indlagte billeder var mange sygehuse mindre bygninger. En undtagelse var sygehuset i Brovst, der var en ganske imponerende bygning. ⁵⁾

4.5.3 Sygehuse i mindre byer

Baseret på en oversigt i "Hvem – Hvad – Hvor", 1942 samt oplysninger fra Trap har jeg lavet en oversigt over nogle mindre sygehuse.

Amt	By	Opført	Pladser	Bemærkninger (Trap) Personale i 1939
Hjørring	Brovst	1923-24	80 (70)	Personale: 2 / 5 / 12
Ribe	Brørup	1908	83 (78)	Udvidet flere gange, sidst i 1925 Personale: 3 / 7 / 18
Hjørring	Dronninglund	?	* (67)	Nyt sygehus 1955. Det gamle sygehus omdannedes til hjem for kronisk syge Personale: 2 / 2 / 7
Ålborg	Farsø	1894	60 (55)	Læge-, sygeplejerske- og elevboliger Personale: 2 / 6 / 9
Thisted	Fjerritslev	1921-22	21 (35)	Med epidemiafdeling Personale: 1 / 3 / 5
Vejle	Give	1894	80 (68)	Nyt sygehus 1954. Det gamle sygehus omdannet til alderdomshjem Personale: 2 / 6 / 8
Thisted	Hvidbjerg	1892	* (15)	Personale: 1 / 1 / 1

Tabel 4.5.3.1 Personale: antal læger / sygeplejersker / sygeplejeelever

Antal sengepladser er dels fra Trap og fra ovennævnte oversigt (angivet i skemaet i parentes)

Endvidere er angivet antal læger / sygeplejersker / sygeplejeelever. Om antallet svarer til antallet i midten af 1960'erne vides ikke – formentlig er der flere ansatte på det tidspunkt. ⁶⁾

Det må formodes, at der endvidere var ansat teknisk- og administrativt personale som f.eks. køkken- og rengøringspersonale samt portører og kontorphonale. I Terndrup i Østjylland, som dog ikke var stationsby, var der i 1951 følgende personale: ⁷⁾

- 1 overlæge
- 1 reservelæge
- 1 kandidat
- 1 oversygeplejerske
- 2 afdelingssygeplejersker
- 5 sygeplejeassistenter
- 10 sygeplejeelever
- 1 massøse
- 1 portør
- 1 økonoma
- 1 køkkenassistent
- 9 husassistenter og anden medhjælp
- 1 regnskabsfører

I 1950 havde byen 778 indbyggere, så sygehuset var en væsentlig arbejdsplads i byen. ⁸⁾

4.5.4 Tjeneste- og lejeboliger.

¹⁾ arkiv.dk/vis/3171692

²⁾ arkiv.dk/vis/2485068

³⁾ arkiv.dk/vis/4430300

⁴⁾ arkiv.dk/vis/3537602

⁵⁾ arkiv.dk/vis/3312636

⁶⁾ Hvem – Hvad – Hvor, 1942, siderne 311 - 313

⁷⁾ Aage Astrup og Hans Bjørn: "Terndrup Sygehus – fra start til slut", side 25

⁸⁾ "Statistiske undersøgelser, nr. 10 – Folketal, areal og klima 1901 – 60"

www.DST.dk/da/statistik/nyheder-analyser-publ/publokationer/visPub?cid=19249

Til mange sygehuse var der tilknyttet tjeneste- og lejeboliger.

Som nævnt var der i Farsø læge-, sygeplejerske- og elevboliger. ¹⁾

I Dronninglund blev der i forbindelse med etableringen af det nye sygehus i midten af 1950'erne også bygget en større funktionærbolig. I 2015 blev den sat til salg, ligesom Region Nordjylland tidligere havde solgt 2 villaer. ²⁾

4.5.5 Supplerede læsning:

Jydsk Medicinhistorisk Selskab har på hjemmesiden www.jmhs.dk/archive.htm enkelte omtaler af nogle sygehuses historie – herunder Farsø sygehus.

I 1994 udkom jubilæumsbogen "Farsø sygehus gennem 100 år"

"Statistiske undersøgelser, Nr. 19. Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901-60",

---

¹⁾ arkiv.dk/vis/5615101

²⁾ Nordjyske, 18. januar 2015

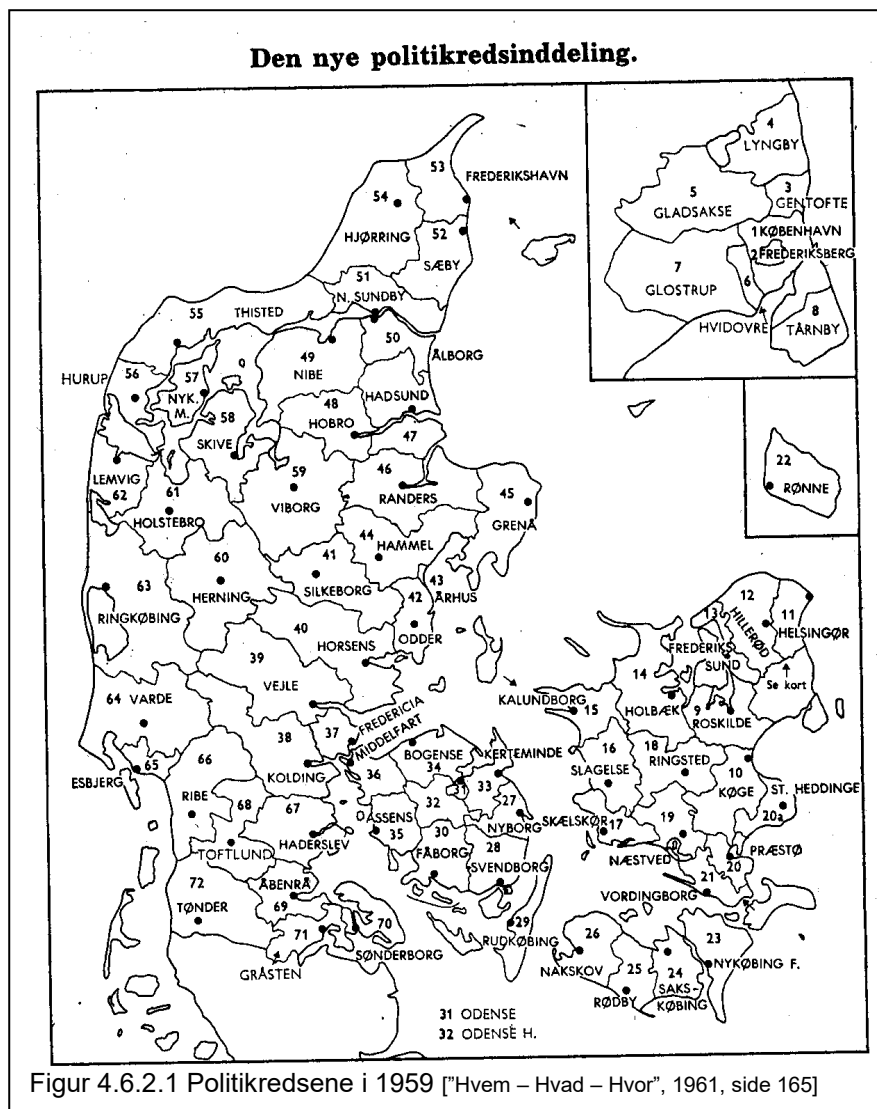
4.6 Politistationer

4.6.1 Forekomster

I de undersøgte byer var der politistationer i Skørping, Støvring og Gudumholm – dvs. 11 % af byerne.

Som kortet antyder, var der formentlig ikke tale om egentlige politistationer, men at der var en landbetjent i byen.

4.6.2 Politistationer

Landet er inddelt i et antal politikredse, der som oftest havde hjemsted i købstæderne, men, som det ses af kortet, var større stationsbyer som Hammel, Odder, Hurup og Hadsund hjemsted for en politikreds.

Enkelte politikredse var ganske små. "Hvem – Hvad – Hvor", 1953 ¹⁾ angiver, at der i Hurup Thy var

- ordens- + civilpoliti: 1
- kriminalpoliti: 2
- landpoliti: 2

En landpolitibetjent "Varetager alle ikke kriminelle politimæssige opgaver i landdistrikterne" ²⁾

Lokale "politistationer", som Skørping, Støvring, Gudumholm, var formentlig blot bemanded med en landbetjent. Ofte – som i Tørring – var det et almindeligt hus, hvor et ovalt (grønt) skilt med en krone og ordet "POLITI" er det eneste, der markerer, at her ligger "politistationen". ³⁾ I Fuglebjerg var der et "politiafd.kontor" bemanded af overbetjent F: Gustavsen, der kunne træffes tirsdage 9 – 12 og fredage 15 – 18. ⁴⁾

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1953, side 180

²⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1953, side 181

³⁾ arkiv.dk/vis/4569463

⁴⁾ Telefonbog for Næstved og omegn, 19xx, side 192

Ca. 1957 bestod Landpolitiet af 273 betjente, der fordelte sig således: ¹⁾

- Politibetjente: 114
- Overbetjent I: 88
- Politiassistent II: 65
- Politiassistent I: 6

Studerer man Trap kan man finde adskillige anførsler om politistationer i stationsbyer.

Amt	By	Bemærkninger
Hjørring	Brovst	
Hjørring	Dronninglund	
Hjørring	Sindal	
Hjørring	Vrå	
Ringkøbing	Videbæk	
Ringkøbing	Vinderup	
Thisted	Fjerritslev	Ø. Og V. Han hrd.s tinghus med politistation
Vejle	Give	Ting- og arresthus med politistation
Viborg	Skals	Landpolitibetjentbolig i tidl. politistat
Ålborg	Åbybro	

Tabel 4.6.2.1

4.6.3 Sognefogder

Disse personer havde et almindeligt erhverv, og varetog hvervet som sognefoged som bijob. De var autoriseret af amtmanden, og varetog begrænsede politimyndighed.

Sognefogederne var særdeles respektable borgere. I 1921 fik sognefogederne P. Chr. Olsen. Lundforlund og Peter Larsen, Kirkerup, overrakt Dannebrogsmændenes hæderstegn ved en højtidelighed. Overrækkelsen blev foretaget af politimesteren. Til stede var desuden "Politifuldmægtigen og Statsbetjentene og en del af Birkets Sognefogeder."²⁾

En af arbejdsopgaverne var udstedelse af hundetegn. Iflg. hundeloven fra 1937 skulle hunde ældre end 4 måneder anmeldes til politiet – på landet til sognefogeden. ³⁾ I slutningen af 2020 / starten af 2021 fandt man vha. metaldetektor ca. 70 hundetegn ved Stenmagle. Da marken tidligere tilhørte en sognefoged, mener man, at han har bortskaffet dem ved at smide dem ud på marken. ⁴⁾

Figur 4.6.3.1 Min tipoldefar Niels Chr. Sommer var smed og sognefoged i Nøvling [OP]

¹⁾"Hvor mange politifolk er der?" i "Hvem – Hvad – Hvor", 1958, side167

²⁾ Ole G. Nielsen: "Det stod i de gamle aviser", "Sjællandske", 23.01.2021

³⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1955, side 452

⁴⁾ "Finurligt fund med metaldetektoren", "Sjællandske", 19.01.2021

4.13 Varmeværker

I dag er fjernvarme igen kommet på dagsordenen, men allerede i 1960'erne var det et indslag i stationsbyerne. Der er ingen tvivl om at fjernvarme var et attraktivt alternativ til opvarmning i kakkelovne og kun koldt vand i hanerne.

4.13.1 Forekomst

Varmeværker er ikke omtalt i de undersøgte byer.

Jeg har ikke lavet en systematisk undersøgelse af forekomsterne, men et par søgninger dokumenterer, at der var varmeværk i flere byer.

1. Varmeværket i Ålestrup blev startet i 1958.
I starten havde man lejet sig ind hos elværket, hvis bygning man overtog i 1962, da elværket overgik til vekselstrøm. Dette blev erstattet af nyt anlæg i 1981. ¹⁾
2. I Farsø blev varmeværket på Engvej (senere Th. Eriksensvej) indviet i 1960. Engvej lå langs med jernbanen, og på billedet ses et krydssignal – ubevogtet jernbaneoverskæring.
Allerede i 1969 blev et nyt værk på Johs. Skjoldborgsvej taget i brug. ²⁾
Senere (engang i 1970'erne) var der behov for et 3. varmeværk. "man fil lete et transportabelt varmeværk". På billedet er der et skilt med teksten "A/S DANSK STOKER". ³⁾
3. Varmeværket i Skørping blev indviet i 1961. ⁴⁾
4. Kongerslev Fjernvarmeværk A.m.b.a blev åbnet i 1963. ⁵⁾

Det var ikke kun i de nævnte byer, der blev etableret varmeværker i den periode. Ingeniørfirmaet Roslund & Hansen, der stod for det overordnede tilsyn med arbejdet i Kongerslev, havde netop leveret et værk i Rødkærsgade. ⁶⁾

Trap nævner varmeværker i disse byer

BY	Bemærkning
Pandrup	1958
Avlum	
Sunds	Opr 1962
Vinderup	
Østbirk	
Give	I tidl. elværk

Tabel 4.13.1 Varmeværker i andre byer.

4.13.2 Tjeneste- og lejebolig

Engang i 1960'erne blev der opført bolig til varmemesteren i Ålestrup. ⁷⁾

¹⁾ Johan Fruergaard og Ejner Noe: Ålestrup Varmeværk gennem 50 år – 1958 – 2008, side 13.
www.aalestrup-vand.dk/img/jubiläumsskrift.pdf

²⁾ "Farsø før & nu", side 46
Arkiv.dk/vis/3163185

³⁾ arkiv.dk/vis/6769788

⁴⁾ www.skoerpingvarmevaerk.dk/profil/fakts-om-varmevaerket

⁵⁾ Kongerslev Fjernvarmeværk A.m.b.a 1963-2013. 50 års jubilæum. Kan findes på nettet

⁶⁾ Kongerslev Fjernvarmeværk A.m.b.a 1963-2013. 50 års jubilæum. Kan findes på nettet

⁷⁾ arkiv.dk/vis/5611857

4.14 Frysehuse

Inden fryserne blev hvermandseje, var der i mange byer frysehuse, hvor man kunne oplagre sine fødevarer.

4.14.1 Forekomster

I de undersøgte byer er der ikke omtale af frysehuse. Søger man på nettet, ser man dog, at der mange frysehuse i det undersøgte område, som f. eks i Gudumholm. ¹⁾

Trap omtaler dog frysehuse andre steder – f. eks under stationsbyen Havrebjerg (opført 1951) og Kirke Stillinge øst for Slagelse (opført 1950) – endnu et eksempel på at Traps oplysninger ikke er koordinerede.

4.14.2 Frysehuse

Figur 4.14.2.1 Frysehuset i Havrebjerg. [OP]

Inden køleskabe og dybfrysere blev hver mands eje, var der behov for at kunne konservere fødevarer.

Dels drejede det sig om kød, når der blev slagtet på gårdene. Her anvendtes primært var saltning og røgning, men også henkogning blev anvendt til visse former for kødvarer.

Ligeledes var der behov for konservering af grønsager, frugt og bær, som jo er meget sæsonpræget, og som har en begrænset holdbarhed uden konservering.

Derfor "er det fornuftigt at opbevare, konservere dem paa forskellige Maader for at kunne anvende dem i Aarets Løb. ... De Behandlingsmaader, man bruger er *Syltning, Henkogning Tørring, Saltning, Konservering i Eddike*" ²⁾

Derfor var andelsfrysehuse meget udbredte. Det første andelsfrysehus blev oprette på Møn i 1943, men snart skød de "op som paddehatte". I 1958 var der ca. 3.000 ³⁾ Som et eksempel på den store udbredelse kan nævnes, at i de 7 landsogne, der i 1970 indgik i Gjern kommune, var der 17 frysehuse. ⁴⁾ På Fuglebjergene blev der etableret 14 frysehuse. ⁵⁾

Der var en del forskel på størrelsen af frysehuset. I Gjern kommune var de største i Fårvang og Sorring med hver over 100 bokse, mens de andre frysehuse havde mellem 12 og 72 bokse. ⁶⁾

Med dybfryserens indtog i de danske hjem i 1960'erne forsvandt grundlaget for frysehusene. Så sent som i 1993 var frysehuset i Nøvling (ved Ålborg) endnu i brug. ⁷⁾ Tidsskriftet "Samvirke" kunne i august 2004 fortælle om det stadig eksisterende Vamdrup Andelsfryseri. ⁸⁾

¹⁾ Kulturinfo.dk/?cat=15

²⁾ "Frøken Jensens Syltebog, 1933, side 281

³⁾ Birgitte Wistoft, Flemming Petersen og Harriet M. Hansen: "Elektricitetens Aarhundrede", bind 2, side 121

⁴⁾ Jytte Thondahl: "fra saltkar og spisekammer til frostboks og køleskab – ny husholdningsteknologi indføres i Danmark", Elmuseet, årsskrift 201, side 41

⁵⁾ Bertel Hansen: "Frysehuset – et kort kapitel i historien" i "Årsskrift for Fuglebjergene Lokalhitoriske Forening", 2021, siderne 97 - 113

⁶⁾ Jytte Thondahl: "fra saltkar og spisekammer til frostboks og køleskab – ny husholdningsteknologi indføres i Danmark", Elmuseet, årsskrift 201, side 41

⁷⁾ Egon Thomasberg Pedersen: "Nøvling. Et rids af Nøvlings historie", side 18

⁸⁾ <https://classic.samvirke.dk/node/301527>

Disse andelsfrysehuse var små huse med en stor kølemaskine. Hver andelshaver havde en lille boks, hvor man placerede sine varer. Frysehuset havde en bestyrer, der varetog driften af kølemaskinen, og som var til stede på åbningstidspunkterne.

Hvor er det bekvemt med en Frostbox!

De dukker op alle Vegne — disse Frigidaire Frostbox-Centraler, hvor man kan leje sig en privat Box til Madvarer. — Man bringer sit Kød og sine Grøntsager, og kyndige Fagfolk indpakker det sterilt, lynfryser, stempler det med Dato, Box-Nr. og Indhold, og De kan nu hente det naar De vil. Saaledes undgaar man den kedelige Saltemad i Sommervarmen med dens Lugt og andre Ulemper — og kan altid være sikker paa at have friske Madvarer.

Send nedenstaaende Kupon til Frigidaire, som giver Dem nærmere Oplysninger.

Frigidaire

GENERAL MOTORS INTERNATIONAL A/S - ALDERSROGADE 20 - KØBENH. N
Nærmere Oplysninger om FRIGIDAIRE-FROSTBOX-CENTRALER ønskes tilsendt

KUPON
Navn _____
Adresse _____ By _____ Husnr. _____

Annoncen er fra »Frie Kvinders« 1947.

Figur 4.14.3.1 Annonce fra 1947

["Elektriciteten kommer til Nordvestsjælland – en egne elforsyning gennem 75 år, 1913 – 1988]

4.14.3 Behovet for frysehuse

I "Hvem – Hvad – Hvor", 1953 (side 228 – 9) er der en artikel "Hvordan driver man et husmandsbrug". Af en samlet årsindtægt på 7.000 kr udgjorde forbrug af egne produkter 2.000 kr. – altså 28,6 %. Jeg formoder, at det drejer sig om produkter fra selve produktionen (kød, mælk, fjerkræ, æg). Til husmandsstedet hørte naturligvis også en køkkenhave, hvor der dyrkedes grøntsager, frugt og bær.

Husmandsbruget var et familiebrug, men på gårde, hvor der var folkehold, var forbruget af egne produkter større – i hvert fald mængdemæssigt. Dette skyldes, at en del af aflønningen af medhjælpere bestod af fri kost og logi. ¹⁾

Det var sikkert ikke kun på gårdene, at der var forbrug af egne produkter. Mange husholdninger i stationsbyen havde sikkert mulighed for at købe en kvart eller halv gris hos familie eller venner på gårdene. I mit arkiv har jeg et postkort, hvor afsenderen skriver: "I Eftermiddag skal vi hos Arnvig's Onkel og hente 12 Kyllinger som jeg saa skal gøre i stand til Fryseboksen". Desværre er poststemplet så utydeligt, at der ikke kan dateres, men det er frankeret med 20 øre, som var taksen i starten af 1960'erne.

4.14.4 Hjemmefrysere

I 1960'erne var der kommet hjemmefrysere på markedet. De havde den fordel, at man ikke behøvede at bevæge sig uden for hjemmet, ligesom man ikke var afhængig af åbningstider. I "Samvirke", oktober 1961 skriver man "Det er et tidens tegn at flere og flere andelsfryserier nedlægges fordi hjemmene anskaffer sig deres egen hjemmefryser". ²⁾ Hertil kommer, at supermarkederne fik dybfrost i sortimentet. I "Samvirke", juni 1958 nævnes, at det er ca. et halvt år siden, at FDB begyndte at producere dybfrost. ". ³⁾

Hjemmefrysere var dog ret kostbare. Brugsens Major frysere kostede i 1966 ⁴⁾

- 1.125 kroner for en skabsmodel på 200 liter,
- 1.240 kroner for en kummefryser på 220 liter, og
- 1.550 kroner for en kummefryser på 350 liter

Dette skal ses i forhold til datidens lønninger. Omregner man "Den gennemsnitlige timefortjeneste i industrien" i 1. kvartal af 1966 til antal arbejdstimer, ser man, at en fryser var en forholdsvis bekostelig affære. ⁵⁾

¹⁾ "Hvad kan man tjene ved landbrugsarbejde", "Hvem – Hvad – Hvor", 1962, side 264

²⁾ tidslinie.samvirke.dk/magasim-artikel/forbruger-nyt-140

³⁾ classic.samvirke.dk/magasim-artikel/hjem-og-familie-102

⁴⁾ "ALT for damerne", nr 14, 1966

⁵⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1967, side 226

	Timeløn	Rumindh: 200 Omregnet til timer	Rumindh: 220 Omregnet til timer	Rumindh: 350 Omregnet til timer
Kbh - faglærte	13,61	82,7	91,1	113,9
Kbh - ufaglærte	11,11	101,3	111,6	139,5
Kbh - kvinder	8,6	130,8	144,2	180,2
Øvr land - faglærte	12,41	90,7	99,9	124,9
Øvr land - ufaglærte	10,08	111,6	123,0	153,8
Øvr land - kvinder	7,94	141,7	156,2	195,2

Tabel 4.14.4.1 Priser på fryserne omregnet til timer.

4.14.5 Anden anvendelse

Når frysehuse blev nedlagt, fandt de ofte anvendelse til andre formål.

I Havrebjerg blev det til et lille lokalt museum. I andre tilfælde blev de anvendt til læskure. Det forekom formentlig ret ofte, i hvert fald nævner Wikipedia dette. Som eksempel kan nævnes frysehuset i Lyngå ved Hadsten. ¹⁾

4.14.6 Supplerende læsning:

Jytte Thordahl: "Fra saltkar og spisekammer til frostboks og køleskab – ny husholdningsteknologi indføres i Danmark". I Elmuseets årsskrift 2001

Bertel Hansen: "frysehuset – et kort kapitel i historien" i "Årsskrift for Fuglebjergerne og Lokalhistoriske Forening", 2021, siderne 97 - 113

Kirsten Marie Juel Jensen: " Frysehuse – hvor blev de af?" på Bolius.dk

¹⁾ arkiv.dk/vis3774504

Jef Pallavicini: "Busstoppesteder i Danmark", side 11

4.17 Kommunekontor

4.17.1 Forekomster

Der var kommunekontor i 15 byer = 55,6 %

By	Bemærkninger
Hobro - Ålborg	
Arden	Ja
Skørping	Ja. "Skørping kommunes administrationsbygning med bibliotek og kommunekontor"
Støvring	Ja. Alderdomshjem opf 1949 i forbindelse med kommunekontor
Svenstrup	Ja
Hobro-Løgstør	
Nørager	Ja. Opf 1956
Ålestrup	Ja. I Hotel Ålestrup. Se nedenstående
Østrup	Ja
Hornum	Ja
AHJ	
Gudumholm	Ja ¹⁾
Kongerslev	Ja. Opf 1938
Bælum	Ja. Oprettet 1942
AHB	
Havbro	Ja
Farsø	Ja. Opf 1941 ²⁾
Ullits Stationsby	Ja
Hvalpsund	Ja. Oprettet 1953

Tabel 4.17.1.1 Byer med kommunekontor

I mange andre byer var der også kommunekontor.

Amt	By	Bemærkning i Trap
Hjørring	Brovst	"Møllegården" Alderdomshjem i "Møllegården"
Hjørring	Dronninglund	Opf 1950
Hjørring	Dybvad	*
Hjørring	Lækken	Opf 1939
Hjørring	Sindal	*
Hjørring	Vrå	Opf 1952
Randers	Allingåbro	Indrettet 1960 i gl. Skole
Randers	Kolind	I samme bygning som alderdomsfjæl
Ringkøbing	Avlum	Opf 1961
Ringkøbing	Sunds	Opf 1956
Ringkøbing	Ulfborg	* 1964: købt nedlagt Mejeri, der skal omdannes til kommunekontor
Ringkøbing	Videbæk	Opf 1934
Ringkøbing	Vinderup	Opf 1958
Skanderborg	Brædstrup	Opf 1956
Skanderborg	Østbirk	I alderdomshjem
Thisted	Fjerritslev ³⁾	Adm.bygning, opr 1952. Bibliotek 1960
Thisted	Hvidbjerg	I alderdomshjemmet
Vejle	Give	Indv 1937
Vejle	Thyregod	Opf 1954
Viborg	Rødning	*
Viborg	Skals	I skolen
Ålborg	Gandrup	Udv 1956
Ålborg	Ulsted	Hos Spare- og Laanekassen i Ulsted
Ålborg	Vadum	Opf 1960. Stationen er beliggende i Øster Halne
Ålborg	Vodskov	Opf 1958
Ålborg	Åbybro	*

* omtalt, men ingen supplerende oplysninger

Tabel 4.17.1.2 Kommunekontorer i andre byer

4.17.2 Kommunekontor

I "gamle dage" havde mange, især mindre, kommuner ikke et kommunekontor. Henvendelser til kommunen foregik på sognerådsformandens eller kærnerens private bopæl.

Som det fremgår af tabel 4.17.1.2 blev der i mange tilfælde etableret kommunekontor i 1950'erne.

¹⁾ arkiv.dk/vis/3136930

²⁾ arkiv.dk/vis/3068936 og 3070092

³⁾ arkivdk/vis/3177021

I Ålestrup blev kommunen administreret i kæmner Nielsens private stue. I 1958 købte kommunen hotellet, hvor en del af bygningen blev indrettet til kommunkontor. I 1967 indviede man en ny moderne administrationsbygning. Den blev i folkemunde kaldt "Flyveren", hvilket er åbenlyst, når man ser grundplanen. ¹⁾

I nogle tilfælde opførte man en bygning til formålet. I andre tilfælde overtog man en eksisterende bygning, der blev ombygget. Da den private Stenlille Mellem- og Realskole lukkede i 1961 købte kommunen bygningen. ²⁾

4.17.3 Sognekommunernes administrative personale

Allerede i en artikel i "Hvem – Hvad – Hvor" fra 1948 omtales, at "Den vældige Forøgelse af Sogneraadens Arbejde, som de sidste Aartier har bragt, har givet Anledning til, at der i stadig stigende Grad er antaget lønnet Personale i Sognekommunerne, idet det simpelthen er blevet umuligt for Sogneraadsformanden at overkomme Arbejdet." ³⁾

I en artikel i "Hvem – Hvad – Hvor", 1951, der omhandlende "den lokale administration i Danmark" ⁴⁾ anførtes, at "det daglige arbejde med den efterhånden meget omfattende administration, som et moderne kommunalsamfund giver anledning til", påhvilede sognerådsformanden. "Til tider får han dog hjælp af andre af sognerådets medlemmer, og i større kommuner kan der også ansættes lønnet medhjælp til regnskabsføring o.l., men det er dog et meget byrdefuldt arbejde, der påhviler den folkevalgte rådsformand."

Omkring 1960 var det kun 40 % af kommunerne, der havde lønnet medhjælp, "skønt den kommunale administration allerede de fleste steder er af et sådant omfang, at den næppe kan varetages forsvarligt som fritidsarbejde for sognerådsmedlemmerne". ⁵⁾

4.17.4 Andre funktioner

Sum det ses i tabellerne 4.17.1.1 og 4.17.1.2 var kommunkontoret i flere tilfælde placeret sammen med andre funktioner som f. eks på alderdomshjemmet.

4.17.5 Kommunevåben

"Hvem – Hvad – Hvor" bragte i 1968 en omtale af kommunevåben med farveplancher. ⁶⁾ De ældste kommunevåben knyttede sig til købstæderne, men i løbet af 1900'tallet fik flere sognekommuner også kommunevåben.

I nogle tilfælde var administrationsbygningen / kommunkontoret udsmykket med kommunevåbnet, som der kunne ses i Farsø, hvor det blev opsat i 1971. ⁷⁾

4.17.6 Tjeneste- og lejebolig

I nogle tilfælde var kommunkontoret også indrettet med bolig for kæmneren, der var ansvarlig for kommunens kasse- og regnskabsvæsen.

I Frederiks opførte man i 1952 en bygning med kontor- og sognerådlokaler samt en lejlighed til kæmneren. ⁸⁾

I Gudumholm havde man også en mindre administrationsbygning med bolig for kæmner Magnus Hove ⁹⁾
I Farsø havde kæmner C. L. Lorentzen bolig på 1. sal. ¹⁰⁾

4.17.7 Supplerende materiale

Bent Nielsen: "Min tid som kommunesekretær i Alsted-Fjenneslev Kommune 1958 – 1966 og Fjenneslev Kommune 1966 – 1972". I Årbog for "Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland", 2015, siderne 159 – 185

"Kommunalreformer i det gamle Sorø Amt 1842 – 2006", Årbog 2006, Historisk Samfund for Sorø amt. Specielt afsnittet Carsten Egø Nielsen: "Kommunestyrets historie og udvikling", siderne 9 – 28.

Helle Juhl: "der var så dejligt ude på landet", siderne 149 – 151

¹⁾ Mail fra Eva Krabbe, Lokalhistorisk Arkiv, Ålestrup
Arkiv.dk/vis/5345513

²⁾ lokalhistorisk-arkiv-stenlille.dk/stenlille-mellem-og-realskole-i

³⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1948, side 104

⁴⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1951, siderne 97 - 98

⁵⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1962, side 114

⁶⁾ "Hvem – Hvad – Hvor" 1968, siderne 119 – 137.

⁷⁾ arkiv.dk/vis/3068936

⁸⁾ Arkiv.dk/vis/6264691 og 2948680

⁹⁾ arkiv.dk/vis/3136930

Meddelt i en mail fra Lokalhistorisk arkiv Sejlflod

¹⁰⁾ arkiv.dk/vis/3070092

4.20 Sygekasser

I dag skal man blot vise sit gule sundhedskort, når man skal til læge eller på sygehus, men sådan har det ikke altid været.

4.20.1 Forekomst

Jeg har ikke fundet dokumentation for sygekasser i de undersøgte byer, men der er ingen tvivl om, at fandtes.

4.20.2 Sygekasser

Jeg skal ikke komme nærmere ind på sygekassernes historie, men henvise til afsnittet "Sygekasser og Folkeforsikring" i "Danmarks Kultur ved Aar 1940", bind III, siderne 7 – 30. Her skal det blot nævnes at den første lov om sygekasser stammer fra 1892. Det var frivilligt, om man ville være med i sygekassen, men det blev ændret i 1933, så det nu var en pligt at være medlem. I 1971 vedtog Folketinget en lov, hvorefter staten overtog af sygeforsikring.

Figur 4.20.2.1 Sygekassernes økonomi ¹⁾

Eksempler på lokale sygekasser kan ses på arkiv.dk. Her kan nævnes

- Ørbæk – på stationsvej ²⁾ og
- Vorbasse ³⁾

4.20.3 Statsbanepersonalets Sygekasse

De fleste sygekasser havde lokal tilknytning, men der var dog nogle landsdækkende sygekasser for bestemte personalegrupper.

4.20.3.1 Sygekassen

F. eks kunne ansatte ved statsbanernes være medlem af "Statsbanepersonalets sygekasse", der var en del af etatens organisation.

"I medfør af lov nr 95 af 27. marts 1934 er der ved sammenslutning af de 2 hidtilværende sygekasser for statsbanernes personale oprettet en ny sygekasse ved navn "Statsbanepersonalets sygekasse", til hvilken der ydes statstilskud såvel af socialministeriet (folkeforsikringen) som af statsbanerne. Denne sygekasse er

¹⁾ "Hvem – Hvad – Hvor", 1955, side 197

²⁾ arkiv.dk/vis/853077

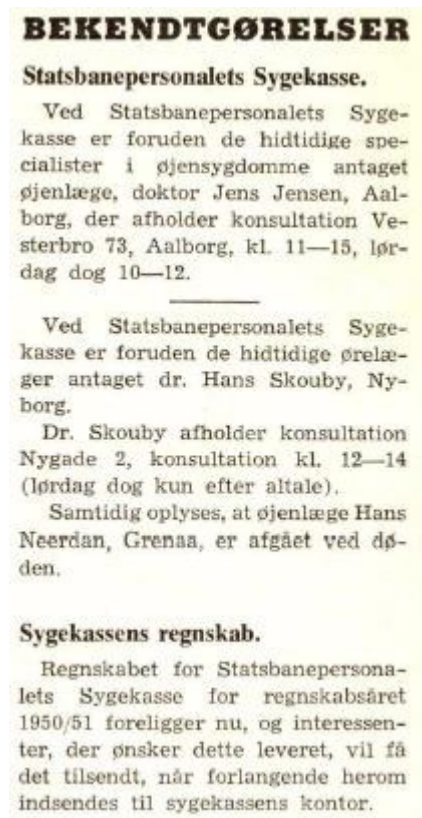
³⁾ arkiv.dk/vis/895179

beregnet for ansatte og forhenværende ansatte ved statsbanerne, disses hustruer og enker samt børn under 15 år." 1)

Ca. 1967 var der i Personal- og organisationsafdelingen "Sygekassens kontor" med 1 kontorchef, 1 overtrafikkontrollør, 1 trafikkontrollør, 1 overkontorassistent samt 8 kontorassistenter. 2)

4.20.3.2 Jernbanelæger

"Statsbanernes områder var inddelt i lægedistrikter. I hvert distrikt var der af sygekassen ansat en eller flere jernbanelæger. Desuden var der tilknyttet speciallæger i visse sygdomme. 3)

Figur 4.20.3.2.1 Jernbanelæger 4)

4.20.3.3 Særlige forhold

I ordreserie A var der forskellige bestemmelser med relation til jernbanelæger i forbindelse med sygdom mv. som jeg ikke skal komme ind på her. Der ud over var der andre, i nutidens øjne ret kuriøse, bestemmelser. 5)

Fribefordring

Jernbanelægerne havde fribefordring på 1. klasse for egen person. "Når jernbanelægen i enkelte tilfælde meddeler, at han af særlige grunde er forhindret i at foretage en rejse til sygebesøg hos et sygekassemedlem, må vedkommende station udstede de fornødne fripas for den læge, jernbanelægen sender i sit sted."

Det påhvilede stationerne, "at skaffe jernbanelægerne trolje- eller dræsinebefordring, når sådan befordring i særlige tilfælde forlanges. Dræsine eller trolje rekvireres hos nærmeste baneformand." Mon ikke lægen havde egen bil?

"Jernbanelægernes cykler befordres inden for den pågældendes distrikt som rejsegods uden betaling."

Medicin

Stationerne var også pålagt at være behjælpelig ved forsendelse af medicin.

"Recepter, flasker o l befordres som tjenestesager. De sendes til den station, ved hvilken apoteket er beliggende. Denne station drager omsorg for, at recepterne snarest mulig bringes til apoteket, samt at medicinen afhentes og om muligt sendes med det først afgående tog. Medicinen befordres frit."

1) Ordre A, 1960, side 181. kan findes på jernbanearkivalier.dk

2) Personalehåndbog, 1967, side 17

3) Ordre A 1960, side 181

4) "Vor Stand", Nr. 2 1952. jernbanearkivalier.dk

5) Ordre A 1960, siderne 154, 182 – 183

Telefoner

Den gang var telefoner ikke hvermandseje. "Interessenter, der bor ved landstationer kan vederlagsfrit benytte stationernes telefoner ved henvendelse til jernbanelægerne og apoteker. Sådanne telefonsamtaler betragtes indtil videre som tjenestelige."

4.21 Børnehaver

4.21.1 Forekomst

Børnehaver er ikke nævnt i Trap.

Den manglende omtale kan skyldes, at de formentlig slet ikke fandtes i de undersøgte byer på det tidspunkt, hvor materialet blev indsamlet.

4.21.2 Behovet for børnepasning

Fra 1960 og fremefter blev det mere almindeligt, at kvinder blev udearbejdende. Ser vi på den aldersbetingede erhvervsfrekvens, dvs. arbejdsstyrken i forhold til den samlede befolkning i aldersklasserne 16 – 69 år, var den for kvinder på 40,9 % i 1960, mens den steg til 54,1 % i 1970 og til 68,1 % i 1980. ¹⁾

Dette medførte et stigende behov for børnepasning. I 1958 var det kun 6,4 % af landets børn, der gik i vuggestuer, børnehaver, dagpleje mv. Det formodes, at størstedelen af børnene boede i provinsbyerne, så antallet i landdistrikterne var formentlig betydelig lavere. I 1965 var dette tal steget til 7,3 %, og i 1975 var det 27,4 %. Til sammenligning kan det nævnes at det i 2000 var 76,6 %. ²⁾

I 1966 forsøgte man at etablere en børnehaver i Svenstrup, men det strandede på modstand i sognerådet, hvor den fremherskende mening var, at det ikke var en kommunal opgave at få passet børnene. Der var dog så stor interesse for sagen, at den første børnehaver blev indviet i 1968. ³⁾ I Farsø startede man byggeriet af en børnehaver i juni 1968. ⁴⁾

I Kongerslev var der under krigen en børnehaver (måske skal man sige børnepasning?) i missionshuset. Den var beregnet til børn, hvis forældre arbejdede i tørvemosen. ⁵⁾

4.21.3 Hvem drev børnehaverne?

I dag er det normalt kommunen, der står for driften af børnehaverne. Om dette også var tilfældet i 1960'erne, vides ikke.

Det er imidlertid et faktum, at adskillige børnehaver blev drevet af "Røde Kors". Ud over børnehaven i Svenstrup ⁶⁾ kan nævnes flere andre byer:

- Ørnhøj ⁷⁾
- Havndal ⁸⁾
- Give ⁹⁾ og
- Brørup ¹⁰⁾
- Ejstrupholm ¹¹⁾

Det skal dog nævnes, at nogle først blev etableret i starten af 1970'erne.

Også "Red barnet" stod for børnehaver som f. eks i Gudumholm ¹²⁾

---

¹⁾ Danmarks Statistik: 50-års oversigten, 2001, side 11

²⁾ Danmarks Statistik: 50-års oversigten, 2001, side 12

³⁾ Peter Jørgensen; "Tre himmerlandske sogne", siderne 129 – 130

⁴⁾ arkiv.dk/vis/3264634

⁵⁾ arkiv.dk/vis/4095657

⁶⁾ Peter Jørgensen; "Tre himmerlandske sogne", side 130

⁷⁾ arkiv.dk/vis/48899896

⁸⁾ arkiv.dk/vis/4871080

⁹⁾ arkiv.dk/vis/4368274

¹⁰⁾ arkiv.dk/vis/4358638

¹¹⁾ ejstrupholm.dk/institutioner/

¹²⁾ arkiv.dk/vis/4004356

4.22 Telefoncentraler

Et af de elementer, der har forandret sig på en overvældende måde, er telefoner.

I de gamle folkekomedier optræder der jævnligt en lokal telefoncentral, der blev betjent af en enkelt person. Her behøvede man ikke at kende telefonnumret, men blot kunde bede om "købmand Jensen"

I de sidste 10 – 15 år er omfanget af den elektroniske telekommunikation med mails og mobiltelefoner eksploderet. Nu kan man stå på næsten et hvert sted på jordkloden og ringe direkte hjem, men sådan har det ikke altid været. Fra mange danske folkekomedier husker man sikkert "fru Hansen" på centralen, der viste alt om alle.

Det er interessant, at tidsskriftet "Populær mekanik" nr 4, 1958 afslutter en artikel om automatisering af telefonnettet med følgende: "Fjernsynstelefonen? Den kommer også en dag, men i øvrigt sker den teknologiske udvikling så hurtigt, at det er vanskeligt at sige noget som helst sikkert om fremtidsperspektiverne"

4.22.1 Forekomster

Der var telefoncentral i 21 (84 %) af byerne

By	Bemærkninger
Hobro - Ålborg	
Arden	Ja
Skørping	Ja
Støvring	Ja
Ellidshøj	Ja
Svenstrup	Ja
Hobro-Løgstør	
Nørager	Ja
Ålestrup	Ja
Østrup	Ja
AHJ	
Klarup	Ja
Storvorde	Ja
Gudumholm	Ja
Kongerslev	Ja
Bælum	Ja
Veddum	Ja
Skelund	Ja
Visborg	Ja
AHB	
Vegger	Ja
Havbro	Ja
Farsø	Ja
Ullits Stationsby	Ja
Hvalpsund	Ja

Tabel 4.22.1

4.22.2 Telefoncentraler

Ca. 1940 var der følgende antal telefoncentraler ¹⁾:

Selskab	Antal centraler
Statstelefonen	155
Kjøbenhavns Telefon-Aktieselskab (KTAS)	368
Andre private telefonselskaber på øerne Fyen, Lolland-Falster, Samsø og Bornholm	201
Jydsk Telefon-Aktieselskab (JTAS)	1.087

Tabel 4.22.2.1

Der var dog tiltag til at automatisere opringningerne. I starten skete det primært i "Statens Lokaltelefonomraader". Allerede i 1941 var alle centralerne på Møn fuldautomatiserede, ligesom der også var igangsat en automatisering i Sønderjylland. ²⁾

I København havde man "Det demiautomatiske System", hvilket betyder, at man kunne kalde modtagerens central uden at skulle gennem egen central. ³⁾

Man kan læse om automatiseringen i artiklen "Når telefonen bliver automatisk" i "Hvem – Hvad – Hvor", 1954, side 313 – 314, samt i "Status og fremtidsplaner i telefonautomatiseringen", Hvem – Hvad – Hvor,

¹⁾ Hvem – Hvad – Hvor, 1942, side 452

²⁾ Hvem – Hvad – Hvor, 1944, side 413

³⁾ Hvem – Hvad – Hvor, 1945, siderne 320 -1

I 1958 blev det muligt at "give alle abonnenter med fuldautomatisk telefon mulighed for direkte at kalde hinanden indbyrdes, og såvidt muligt direkte at vælge også manuelle centraler selv.". ¹⁾

I 1960'erne var automatiseringen af telefoncentralerne så lang fremme, at Politikens "Danmark rundt", 1969, mente, at det var relevant at "bringe de såkaldte landsnumre som altid vises i ( ) med efterfølgende centralnumre med signaturen ☎. Dette ser f.eks. for gammel Rye's vedkommende således ud: ☎ (06) 89 71 11. Når der derefter er opnået forbindelse med den pågældende central, ved at dreje de nævnte numre, beder man om det lokale nummer hos telefondamen.". ²⁾

Automatiseringen medførte betragtelige forbedringer i forhold til ventetiden. Dette var ikke mindst i relation til udenbys telefonering. Den "gammeldags *ventteekspedition* kan ventetiderne selv under gode betingelser næppe bringes meget ned under ca. 10 minutter". Ved straksekspedition kunne ventetiden bringes ned til 100 sekunder. Med den nye teknik drejede abonnenten 5 – 8 cifre, og efter et par sekunder var der forbindelse. ³⁾

Telefoncentralen i Skørping blev nedlagt i 1965. ⁴⁾

På Slagelse egnen skete omlægningerne omkring 1969. I 1968 kunne KTAS meddele at centralerne i Lundforlund, Slots Bjergby og Sludstrup i 1969 ville høre under en central i Gerlev, og i marts 1969 omlagdes centralen i Kirke Stillinge. ⁵⁾

I nogle tilfælde byggede man en ny bygning til den nye telefoncentral. Dette skete f. eks i Rønne i 1965. ⁶⁾ Byen er ganske vist ikke stationsby, men tilsvarende byggeri kan tænkes opført i stationsbyer.

Figur 4.22.4.1 Et popinspolehus, som også kendes som model fra Witzel. Det er nu placeret i Andelslandsbyen "Nyvang". [OP]

4.22.3 Telefonistinder

Nogle telefoncentraler var ganske små som det f. eks kunne ses i Gesten ⁷⁾ og Engesvang. ⁸⁾ I større byer som Grindsted ⁹⁾ og Farsø ¹⁰⁾ kunne der være op til 4 telefonistinder på vagt samtidig.

Da centralen i Vemmelev blev automatiseret i 1970 blev 8 ud af 10 "ansatte Damer" på centralen arbejdsløse. ¹¹⁾

4.22.4 Andre bygninger

Rundt om i landet kunne man se popinspolehuse.

Et andet element, der er totalt forsvundet, er de telefonbokse, der var placeret rundt om i gadebilledet. Der var endda telefonbøger i boksene. I nogle af de første år, hvor vi besøgte græske øer, var specielle telefonbokse, hvor man kunne benytte telekort. Det var et plastickort på størrelse med Dankort, som man kunne købe i kiosker mv. Jeg er usikker på, om det fandtes i Danmark, men jeg tror det.

4.22.5 Supplerende materiale

Helle Juhl: "der var så dejligt ude på landet", side 163

¹⁾ Hvem – Hvad – Hvor, 1959, side 406

²⁾ Politikens "Danmark rundt", 13. udgave, side 5

³⁾ "Status og fremtidsplaner i telefonautomatiseringen", Hvem – Hvad – Hvor, 1959, side 406 - 7

⁴⁾ Jan Bak Harder: "Støvring. Fra bondelandsby til stationsby og landevejsby", side 69

⁵⁾ Ole G. Nielsen: "Det stod i de gamle aviser", Sjællandske, 11.10.2018 og 16.03.2019

⁶⁾ arkiv.dk/vis/6491963

⁷⁾ arkiv.dk/vis/6501423

⁸⁾ arkiv.dk/vis/2675680

⁹⁾ arkiv.dk/vis/6333061 og 6177156

¹⁰⁾ arkiv.dk/vis/4596181

¹¹⁾ Ole G. Nielsen: "Det stod i de gamle aviser", Sjællandske, 29.02.2020

Figur 4.22.4.2 Et telefonfordelerskab. Det er nu placeret i Andelslandsbyen "Nyvang" [OP]

4.25 Mindesmærker

Rundt om i byerne kan man se en række mindesmærker, til ihukommelse af historiske begivenheder, eller personer, der har haft betydning i lokalsamfundet eller i landets historie.

4.25.1 Forekomster

Da jeg startede på mit indsamlingsarbejde, havde det lokale bibliotek stadigvæk en lille læsesal med Trap på hylderne. Desværre var jeg på det tidspunkt ikke opmærksom på, at der var oplysninger om mindesmærker i sidste del af "sognebeskrivelserne". Senere er jeg blevet opmærksom på, at Trap kan findes på nettet (Trap5), men jeg har ikke foretaget en undersøgelse. Jeg har dog enkelte eksempler, hvor jeg tilfældigvis har kopieret de relevante sider.

Der er dog ingen tvivl om, at der var mindesmærker i mange af byerne. Som eksempler kan nævnes:

Ålestrup: Ved til indgangen til lystanlægget: en mindesten om besættelsen.

Farsø: Mindelund for Chr. Ulrik Hansen og Per Sonne ¹⁾

Skelund: Befrielsessten ²⁾

Havbro: Befrielsessten ³⁾

Som et eksempel på en stationsby med flere monumenter kan nævnes Vrå: ⁴⁾

- Anlægget "Lunden": Grundlovseg, plantet 1915; genforeningssten under egen, rejst 1920; bronzebuste af dyrlæge Niels Jensen.
- Ved "den store jernbaneviadukt": bronzerelief på stor sten af minister Thomas Larsen.
- Ved valgmenighedskirken: genforeningssten rejst 1920.
- Hjørnet af Vestergade: mindesmærke for landbrugsskoleforstander og landstingsmand J. Møller Nørgaard.
- Ved indkørslen til højskolen og valgmenighedskirken: mindesten for højskoleforstander Jørgen Terkelsen og hustru.
- I haven mellem højskolen og kirken: mindebrønd for Jens Bertelsen.

I Brædstrup var der også flere forekomster:

- Folkeparken; 5.maj sten. ⁵⁾
- Ved dommerboligen; mindesten med portrætrelief for herredukmægter og justitsråd A, S Warthoe.
- Foran apoteket: genforeningssten
- Ved amtssygehuset: mindestøtte med portrætrelief for kredslæge L. T. Lundgaard.

4.25.2 Genforeningen

"Som Glædesvarder langs den alfarne Vej, paa Banker og Samlingspladser trindt om i vort Land, staar 533 Mindesmærker for Genforeningen." Således indledtes en artikel "Genforenings-Mindesmærkerne i Sorø Amt" af Johannes Vejlag ⁶⁾. Der hersker ingen tvivl om, at genforeningen i 1920 blev betragtet som en skelsættende historisk begivenhed. Mellem 1920 og 1938 blev der rejst 581 genforeningssten. ⁷⁾

Når man taler om mindesmærker med relation til genforeningen, tænker man som oftest på de mindesten, der ses rundt om i landet, men der findes også andre udformninger.

Er mindesmærket en stor sten med en indskrift, kan denne variere fra kun at indeholde årstallet **1920** (hvor det forudsættes, at beskueren kender anledningen) over tekster som **Minde om genforeningen 1920**.

Mange steder var der en tekst på stenen i Gimlinge, syd for Slagelse, hvor lærer Brøns havde forfattet teksten ⁸⁾

**SØNDERJYLLAND TROFAST,
DYREKØBT OG LÆNGE SAVNET,
NU AF MODER DANMARK
ATTER FAVNET**

---

¹⁾ "Danmark rundt", 1969, side 66
Arkiv.dk/vis/3069516

²⁾ ambirk.eu/befrielsesstene/skelund.htm

³⁾ ambirk.eu/befrielsesstene/havbro.htm

⁴⁾ Trap

⁵⁾ arkiv.dk/vis/1259528

⁶⁾ Kilde til dette afsnit er primært Johannes Vejlag: "Genforenings-Mindesmærkerne i Sorø Amt" i "Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt", 1934, siderne 70-113.

⁷⁾ www.graenseforeningen.dk/artikel/187

⁸⁾ Ole G Nielsen: "Mindesmærker", side 14,
Vejlag side ?

i Akademihaven i Sorø står en stem med teksten ¹⁾

15. juni 1920

**Af muldens søvn man udrev
paa det jeg skulde mæle
at Danmarks sønner samlet blev
bag Danmarks grænsepæle**

En anden ofte citeret tekst er Henrik Pontoppidans:

**DET LYDER SOM ET EVENTYR, ET SAGN FRA GAMLE DAGE:
EN RØVET DATTER DYBT BEGRÆDT, ER KOMMET FRELST TILBAGE**

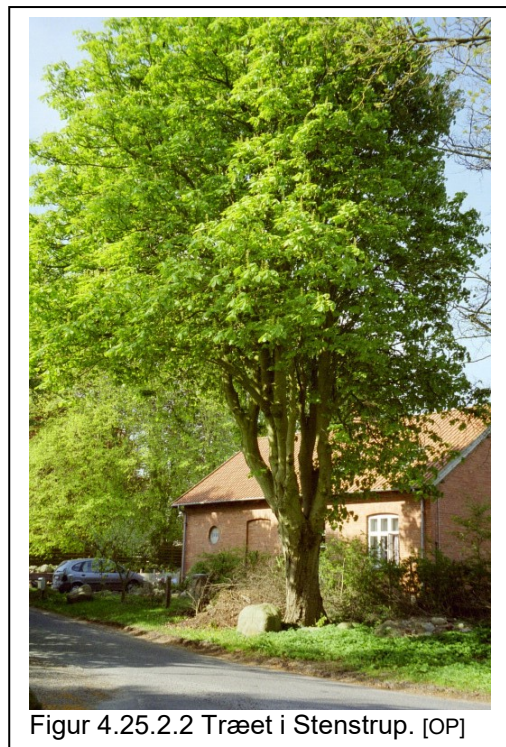
På den viste sten i Gram står der

**Altid dages det dog paany
Hvor Hjerterne Morgen vente
15. Juni 1920**

Figur 4.25.2.1 Genforeningssten ved Gram slot. [OP]

Andre steder blev det plantet et træ. I Pedersborg nord for Sorø: i volden omkring præstegården lindetræ (plantet 1921) omgivet af 9 større granitsten (rejst 1936). ²⁾ I Stenstrup, Lynges sogn, plantedes et kastanietræ omkranset af flade sten – disse er senere forsvundet (rejst 1921). ³⁾

Figur 4.25.2.2 Træet i Stenstrup. [OP]

Figur 4.25.2.3 Stenen foran træet i Stenstrup. Det er svært at se, men den har indskriften 1864 – 1920. [OP]

Selv om nogle mindesmærker er rejst af privatpersoner, er langt de fleste rejst af byens eller sognets indbyggere. Derfor anfører Johs. Vejlag, at "de fleste steder staar Stenene derfor ogsaa i Byen, ved Forsamlingshuset, paa Kirkepolden (Pladsen foran Kirkegaardslaagen) eller paa det tidligere Bystævnes Plads. Og der er næsten alle Steder lavet større eller mindre Anlæg omkring Mindestenene.". Johs. Vejlag nævner, at man i Hyllested slog to fluer med et smæk. Midt i byen lå et gadekær, som "efterhaanden til dels blev fyldt med allehaande

Uhumskheder og Ragelse, der om Sommeren udsendte en forfærdelig Stank, og hvis Omgivelser saa mildest talt meget uhyggelige ud.". Gadekæret blev fyldt op med godt 500 læs jord, og der anlagdes et anlæg med en genforeningssten.

¹⁾ Lene Bertelsen: "100-året markeret ved historiks sten", Sjællandske, 16.06.1920

²⁾ Trap, Sorø amt, side 720. Vejlag, side ?

³⁾ Trap, Sorø amt, side 723. samt Vejlag, side ?

En helt unik mindesten med relation til genforeningen kan ses ved herregården Visborggård – øst for stationsbyen Visborg. Det drejer sig om den hvide hest som kong Christian den X red på ved genforeningen 10. juli 1920. ¹⁾

4.25.3 Besættelsen

I mange tilfælde er der mindesmærker i relation til besættelsen 9. april 1940 – 5. maj 1945. De kan deles op i 3 grupper.

4.25.3.1 Besættelsen og befrielsen

Denne gruppe er af generel karakter. Det kan enten være mindesten for hele perioden, eller markering af befrielsen

På stenen i Nyrup står der ²⁾

9 – 4 – 1940

MULM OG MØRKE

TUNGE AAR

5 – 5 – 1945

SOL OG FRIHED

UNGE VAAR

I Slemminge ved Saksøbing var teksten ³⁾

5. Maj 1945

Verdensriger sank i Grus

Floder farvedes af Blod

End dog staar vor gamle Moders Hus

Gud var gamle Danmark god

Hil jer Unge som døde

I var Danmarks Morgenrøde

Nogle befrielsessten angiver datoen 4. maj, ⁴⁾ mens andre angiver 5. maj.

4.25.3.2 Frihedskæmpere

Denne gruppe omfatter personer, der omkom i kampen mod besættelsesmagten.

Som eksempler kan nævnes

- I Farsø er der i Søanlægget indrettet en lille mindelund for Chr. Ulrik Hansen og Per Sonne, hvor der er opsat et relief. ⁵⁾

- I Dianalund er der på Stationsvej et anlæg med en mindesten for frihedskæmperen Emil Knudsen. ⁶⁾

- Foran Ulfborg skole står en mindesten over Thorkild Ruby. Den har et ret speciel udformning og er bemalet. ⁷⁾

4.25.3.3 Allierede flyvere

Denne gruppe omfatter allierede flyvere, der blev skudt ned over Danmark.

Mange af disse mindesten er placeret ved nedstyrtningsstedet, hvorfor de er beliggende uden for byerne. En speciel udformning kan ses i Torstedlund skov mellem Skørping og Års. Mindestenen er / var suppleret med en 3-bladet propel. ⁸⁾ I "Danmark rundt" anføres, at der nær Brædstrup er der et mindekors, der er dannet af flyvemaskinens propeller. ⁹⁾ På arliv.dk har jeg fundet et billede af et mindekors ved Træden øst for Brædstrup. Ifølge teksten er det lavet af aluminium fra den nedskudte maskine. Det vides ikke om der er tale om samme mindekors som nævnt i "Danmark rundt".

I stationsbyerne forekommer disse mindesmærker stort set på kirkegårdene. I Ålestrup er der gravsteder for 14 flyvere samt etsandstensmonument. ¹⁰⁾

---

¹⁾ www.ambirk.eu/genforeningsstene/visborggaard.htm

²⁾ arkiv.dk/vis/4380446

³⁾ arkiv.dk/vis/587542.

Mail fra Anni Nielsen, Saksøbing Lokalhistoriske Arkiv.

Se også "Registrant over mindesmærker vedrørende 2. verdenskrig" udgivet af Storstrøms Amt 1995.

⁴⁾ arkiv.dk/vis/1259528

⁵⁾ arkiv.dk/vis/3069516 og [3069518](http://arkiv.dk/vis/3069518) - samt andre fotos.

Farsoelokalarkiv.dk/spejderhuset-ogmindelunden

⁶⁾ arkiv.dk/vis/3469089, [529590](http://arkiv.dk/vis/529590) og [546235](http://arkiv.dk/vis/546235)

⁷⁾ arkiv.dk/vis/4706490

⁸⁾ arkiv.dk/vis/3804155

⁹⁾ "Danmark rundt", side 44

¹⁰⁾ www.aalestrupkirke.dk

4.25.4 Andre begivenheder

Der var rejst mindesmærker for andre begivenheder. Det kunne f.eks være stavnsbåndet ophævelse.

I Store Heddinge var der ud for Falckstationen anbragt en mindesten for Stevnsboers deltagelse i de 2 slesvigske krige. ¹⁾

4.25.5 Kendte personer

Som det fremgår af afsni 4.25.1 var mange mindesmærker knyttet til personer, der har ydet en bemærkelsesværdig indsats i samfundet.

Figur 4.25.5.1 Mindesten for højskoleforstander Anders Jørgensen ved Høng Husmandsskole [Postkort afsendt ? Udgiver

Et monument for folketingsmedlem J. H. G. Tauber, der oprindeligt stod i Slagelse, blev senere flyttet til Rudsvedby, hvor den stadig står på Stationspladsen.²⁾

Figur 4.25.6.1 Minebøsser på Nytorv i Slagelse [OP]

4.25.6 Andre mindesmærker

I flere byer kunne man se de såkaldte minebøsser. Det var gamle søminer, der fik fjernet "indmaden" og blev omdannet til indsamlingsbøsser.

4.25.7 Udformning

Mindesmærker kan have forskellige udformninger.

Genforeningssten var som regel en natursten, hvor der var indhugget en tekst – se ovennævnte. Disse kunne være af en ganske anselig størrelse. Trap nævner, at genforeningsstenen i Brædstrup vejede 18 tons.

På mindesmærker over personer kunne der være indsat et portrætrelief i stenen. ³⁾ De kunne også være udformet med en tilhugget stensokkel, hvorpå der var placeret en buste. ⁴⁾

I nogle tilfælde var mindesmærket smykket med symboler. Dette kan læse mere om i afsnittet "Symboler på monumenter" p

byhistorie.dk/minumenter.

4.25.8 Placering

I mange tilfælde var mindesmærkerne placeret i lystanlæggene - jf. ovennævnte.

I andre tilfælde var der lavet et lille anlæg om mindesmærket, som det kunne ses i Slemminge ved Saksøbing, ⁵⁾ og i Dianalund ved stationen. ⁶⁾

¹⁾ arkiv.dk/vis/4262147

Mail fra Poul Henriksen, Stevns lokalhistoriske arkiv

²⁾ Ole G. Nielsen: "Mindestøtten for J. H. G. Tauber" i Sjællandske 09.05.2020

³⁾ arkiv.dk/vis/5356161

⁴⁾ arkiv.dk/vis/2226272

⁵⁾ arkiv.dk/vis/587542.

Mail fra Anni Nielsen, Saksøbing Lokalhistoriske Arkiv.

Se også "Registrant over mindesmærker vedrørende 2. verdenskrig" udgivet af Storstrøms Amt 1995.

⁶⁾ arkiv.dk/vis/3469089

4.25.9 Supplerende læsning

<http://spl.byhistorie.dk/monumenter>. Denne hjemmesides oplysninger er primært rettet mod monumenter i købstæderne, men den indeholder afsnit af generel karakter som "Hvad er et monument?", "Monumenttyper" og "Monumenter og friluftskunst", ligesom der er links og litteraturliste.

Jan Baltzeren: "Mindesmærker på landet", i "Landbohistorisk Tidsskrift", 2010:1. Kan hentes på tidsskrift.dk/landbohist/article/5757/5065

På hjemmesiden Ambirk.eu er der 2 grupper "Danmarks Genforeningsstene" og "Danmarks Befrielsessten".

Blandt meget andet kan nævnes at Storstrøms Amt i 1995 udgav en detaljeret beskrivelse: "Registrant over mindesmærker vedrørende 2. verdenskrig".